

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

2015

Bc. Malá Marie

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

**Prvky totální instituce v současných dětských
domovech se školou**

Diplomová práce

Bc. Marie Malá

Olomouc: 2015

vedoucí práce: doc. PhDr. Jitka Skopalová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci dne 19. května 2015

Poděkování

Je mi milou povinností poděkovat touto cestou vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Jitce Skopalové, Ph.D. za odborné vedení a připomínky při zpracovávání diplomové práce. Ráda bych také poděkovala všem osloveným, kteří se podíleli na vyplnění dotazníků.

Velké poděkování patří manželovi a dětem za trpělivost a vytvoření podmínek ke studiu na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

Obsah

ÚVOD.....	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Instituce.....	10
1.1 Institucionalizace.....	10
1.2 Totální instituce.....	12
1.3 Charakteristika totálních institucí.....	13
2 Systém náhradní výchovy v ČR	18
2.1 Možnosti náhradní výchovy v ČR.....	18
2.2 Systém ústavní výchovy v ČR v současnosti.....	19
2.3 Legislativa.....	20
3 Ústavní výchova a ochranná výchova	22
3.1 Ústavní výchova.....	22
3.2 Ochranná výchova.....	23
3.3 Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy	24
4 Historie dětských výchovných ústavů na území ČR	29
4.1 Cíle polepšoven.....	33
4.2 Režim dne dětí v prvních polepšovnicích na našem území až po současnost	34
PRAKTICKÁ ČÁST	36
5 Režim dne v dětském výchovném ústavu a dětském domově se školou	36
5.1 Režim dne v letech 1970 – 1976 (výpověď bývalého klienta)	36
5.1.1 Výčet totálních prvků v DVÚ	38
5.2 Režim dne v dětském domově se školou – současný stav.....	40
5.2.1 Výčet totálních prvků v DDŠ.....	42
5.3 Porovnání DVÚ a DDŠ z hlediska totální instituce	43
6 Výzkumná část	45
6.1 Dotazníková metoda.....	45

6.2	Dotazník.....	46
6.3	Vyhodnocení dotazníku	52
6.4	Míra počtu prvků totální instituce v jednotlivých výchovných zařízeních.....	53
6.5	Vztah počtu prvků totální instituce a množství útěků z výchovných zařízení.....	54
6.6	Vztah počtu terapií a počtu prvků totální instituce	56
6.7	Zastoupení jednotlivých prvků totální instituce ve výchovných zařízeních v České republice.....	57
6.7.1	Počet budov.....	57
6.7.2	Organizace režimu dne	58
6.7.3	Vliv na hodnocení klienta.....	58
6.7.4	Vytváření výchovného systému	59
6.7.5	Odměny	59
6.7.6	Negativní opatření.....	60
6.7.7	Přístup vychovatelů k hodnocení klientů.....	60
6.7.8	Aktivity a činnosti zařízení	61
6.7.9	Otevřenost zařízení vůči veřejnosti	61
6.7.10	Soukromí klientů	62
6.7.11	Spolupráce s rodinou klienta a návštěvy klienta.....	62
6.7.12	Oslovování zaměstnanců klienty	63
6.7.13	System klíčových pracovníků	63
6.7.14	Podíl klientů na tvorbě programu výchovné skupiny, správa	64
6.7.15	Výchovné skupiny v zařízení.....	64
6.8	Zhodnocení	65
	ZÁVĚR.....	66
	Literatura.....	67
	Přílohy.....	71

Seznam tabulek

Tabulka 1 Výskyt prvků totální instituce.....	52
Tabulka 2 Počet výskytu prvků totální instituce v jednotlivých zařízeních	53
Tabulka 3 Vztah počtů prvků totální instituce a počtu útěků	55
Tabulka 4 Vztah počtu prvků totální instituce a počtu terapií	56
Tabulka 5 Počet budov jednotlivých DDS	58
Tabulka 6 Organizace režimu dne.....	58
Tabulka 7 Vliv na hodnocení klienta.....	59
Tabulka 8 Tvorba výchovného systému	59
Tabulka 9 Odměny	60
Tabulka 10 Negativní opatření.....	60
Tabulka 11 Přístup vychovatelů k hodnocení klientů	61
Tabulka 12 Aktivity a činnosti zařízení.....	61
Tabulka 13 Otevřenost zařízení	62
Tabulka 14 Soukromí klienta.....	62
Tabulka 15 Spolupráce s rodinou a návštěvy klienta	62
Tabulka 16 Oslovování zaměstnanců klienty	63
Tabulka 17 Systém "klíčových pracovníků"	64
Tabulka 18 Spoluspráva	64
Tabulka 19 Výchovné skupiny v zařízení.....	64

Seznam obrázků

Obrázek 1 Graf počet prvků totální instituce v jednotlivých zařízeních	54
Obrázek 2 Vztah počtu prvků totální instituce a počtu útěků.....	55
Obrázek 3 Počet prvků totální instituce a počtu terapií.....	57

ÚVOD

Při studiu metodiky pedagogiky jsem se setkala s pojmem *totální instituce*, který poprvé použil americký sociolog kanadského původu Erving Goffman (1922-1982). Ten také popsal charakteristické znaky těchto totálních institucí.

Od roku 2005 pracuji v dětském domově se školou jako učitelka.

Dětský domov se školou patří do systému státem řízených institucí vykonávajících soudem nařízenou ústavní a ochrannou výchovu dětí a mládeže. Před rokem 1989 byla tato zařízení mimo zorný úhel veřejnosti, mnohá z nich ve starých původních zámcích na okrajích malých měst či vesnic. V těchto starých naprosto nevyhovujících budovách byly umístěovány děti odebrané z rodin z důvodů výchovných (absence ve škole, nezvladatelné chování, kriminální přestupky dítěte), rodinných (problematické vztahy členů rodiny, asociální chování rodičů dítěte), ale i ekonomických (ekonomicky slabá rodina, nevyhovující bytové podmínky). V uzavřených ústavech pobývaly děti po celou dobu trvání ústavní výchovy. Spaly zde, stravovaly se zde, chodily zde i do školy a trávily zde svůj veškerý volný čas, stále pod dohledem vychovatelů. Mimo zařízení se dostávaly jen zcela výjimečně, většinou opět pod dohledem pedagogů. Domů k rodině mohly jen občas, nebylo výjimkou, že viděly svoji rodinu jen jednou za čtvrt roku i méně.

Tento stav, který neplnil, a ani plnit nemohl, funkci resocializační a reedukační, setrval i po politické změně v roce 1989 a ještě další dlouhá léta zůstával mimo pozornost měnící se společnosti. Teprve v roce 2004 se začalo v odborné veřejnosti a následně i ve společnosti více mluvit o tomto nevyhovujícím systému institucionální výchovy, který byl spíše jen detenčním zařízením pro obtížně vychovatelné děti či děti z problémových rodin. Zhruba od této doby je snaha přeměnit, transformovat zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v moderní instituce, které zajistí resocializaci těchto dětí a připraví je pro samostatný a zodpovědný život v demokratické společnosti.

Transformace institucionální výchovy probíhá však velmi pomalu a obtížně. Souvisí to s neustále se měnícími ministry školství a jejich úředníky, čehož důsledkem je nekonceptnost a pomalost práce a nesoulad názorů, jaký model transformace přijmout, dále s nedostatkem financí na transformační proces a také s kritikou české institucionální výchovy ze strany Evropské unie a snahou politiků této kritice vyhovět co nejrychleji bez koncepční přípravy,

v postupných krocích a s osvětou veřejnosti o smyslu, poslání a úkolech institucionální výchovy.

Nicméně určitá transformace těchto zařízení již probíhá, ředitelé a pedagogové jednotlivých zařízení mění svůj přístup ke klientům, mění se metody jejich práce. Hlavní snahou a cílem jejich práce je resocializace klienta, jeho návrat do původní rodiny, do školy a do společnosti. Mnohem více se spolupracuje s rodinou dítěte, s pracovníky odboru sociální a právní ochrany dítěte, neziskovými organizacemi, ústavy jsou více otevřené dětem, ale i veřejnosti. S každým dítětem se pracuje individuálně, využívají se různé terapie, dítě může navštěvovat školu mimo zařízení, docházet na zájmové kroužky apod. Také se staví nové, moderní ústavy, které splňují veškeré hygienické požadavky na dlouhodobý pobyt dítěte.

V souvislosti s touto právě probíhající transformací mě zajímalo, do jaké míry se daří odstraňovat prvky totální instituce ze současných zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

Cílem diplomové práce je zjistit míru počtu totálních prvků v dětských domovech se školou v České republice.

Dílčími cíli jsou:

- definovat pojmy instituce, totální instituce;
- objasnit systém náhradní výchovy a seznámit s legislativou s ní spojenou;
- vysvětlit pojmy ústavní a ochranná výchova;
- porovnat fungování dětského výchovného ústavu v roce 1976 a dětského domova se školou v roce 2014 a popsat prvky totální instituce v těchto institucích.

Uvedené cíle jsou specifikovány v jednotlivých kapitolách.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Instituce

Pojem instituce pochází z latinského slova *institure*, což v překladu znamená zařizovat, zřizovat. Označuje se tak udržovaný zákon, zvyklost praxe a i organizace. Pojmem instituce je dle výkladů sociologů označována i církev, školství, právo, ekonomický systém a rodina. V takovémto označení se pojem užívá již od 16. století. Od 18. století je pojem instituce pojímán jako zařízení pro veřejné, výchovné, církevní a jiné účely, který je rovněž spojován s budovou, v níž toto zařízení sídlí.¹ Dle Bergera a Luckmana by instituce nebyly institucemi, kdyby se na jejich vzniku nepodíleli lidé. Lidé jsou řízeni vzorci chování, které tvoří lidskou společnost. Vzorce chování jsou ovlivněny mnoha proměnnými. Nicméně vzorce chování jsou předávány z generace na generaci a rovněž ovlivňovány vývojem společnosti jako celku. To vede i ke vzniku mnoha institucí, jež jsou řízeny určitým vzorcem lidského chování. Instituce řídí lidské chování tím, že předem stanovují vzorce chování, které lidskému jednání předurčují jeden směr z teoreticky možných směrů².

Z hlediska sociologicky-psychologického instituce představují především souhrn vzorově určených a vzájemně se doplňujících normativních očekávání, vymezující určité chování osob plnící určité role.

Při konstatování pojmu instituce, je důležité zmínit obě její základní pojetí. Pojetí funkcionální a antropologické. Z antropologického hlediska se jedná o lidské společnosti předávající si určité vzorce jednání danou kulturou k tomu, aby byly uspokojovány základní lidské potřeby. Kdežto funkcionální pojetí institucí, které je i pro tuto práci podstatné, je takové pojetí, ve kterém jsou uspokojovány určité potřeby společnosti. Z funkcionálního hlediska je analyzována úloha institucí při zachování systému a řádu³.

1.1 Institucionalizace

Jak bylo již výše zmíněno, ke vzniku institucí je potřeba nějakého vzorce chování, který je předem stanoven tak, aby plnil potřeby dané společnosti. Prostřednictvím určitých rolí,

¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. 2. vyd.; rozšíř. a přeprac. Praha: SLON..

² BERGER, Peter L a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Překlad Jiří Svoboda. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

³ MAŘÍKOVÁ, Hana, Miroslav PETROUSEK a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova Karolinum, 1996.

hodnot, způsobů chování a představ jednotlivců pevně spojených se společenstvím, organizací⁴.

Institucionální výchova bývá označována jako rezidenční výchova. A právě termín rezidence, rezidenční výchova označuje pobyt dítěte v daném ústavu. Institucionalizace pak symbolizuje všechny okolnosti plynoucí především z dlouhodobého umístění dítěte do rezidenční výchovy, ústavní výchovy⁵.

Pojmem institucionalizace je spjat s pojmem habitualizace, tedy s veškerou lidskou činností, která je často opakovaná až se ustálí ve vzorec, který pak může být napodobován a chápán jako vzorec chování. Mimo jiné habitualizace znamená, že určitá činnost jako vzorec chování, může být napodobována i v budoucnu, a to jako činnost společenská i nespolečenská²².

Dle Bergera a Luckmanna k institucionalizaci dochází při vzájemné typizaci habitualizovaných činností na základě zkušeností vykonavatele těchto činností. Jinými slovy, každá osvědčená lidská činnost se stává základní činností, která udává cestu, jak na konkrétní situaci či problém vyhrát. A nadále se stává základní stavební jednotkou při vzniku institucí. Instituce mají své dějiny a právě díky historickému vývoji institucí se vyvíjí i lidské činnosti, které jsou s tím spjaté. Stejně je tomu i u institucí napomáhajícím dětem s problémovým chováním. Každý vykonavatel v instituci má svojí roli, ať je to pedagog, vychovatel, etoped, každý vykonává určitou roli, která je spjata právě s institucí, jež se zaměřuje na konkrétní činnosti.

Každopádně díky vývoji lidské společnosti a poznatkům z historie jsou tyto činnosti vylepšovány na základě zkušeností jejich vykonavatelů. S každou institucí, v tomto případě s institucí dětský domov se školou, je spjata i legitimizace. Jedná se o řád instituce zastřešen legitimizací, tedy zákony, které udávají chod každé instituce a podle kterých se instituce řídí. Dle těchto zákonů a řádu instituce se řídí role vykonavatelů činností v každé instituci.

⁴ VÁVROVÁ, Soňa. 1. sociální konference. [Http://www.sockonference2009.fhs.utb.cz/](http://www.sockonference2009.fhs.utb.cz/) [online]. 6. 5. 2014 [cit. 12. 10. 2014]. Dostupné z:

<http://www.sockonference2009.fhs.utb.cz/prezentace/5.pdf>

⁵ KALEJA, Martin. *Základy etopedie* [online]. 2013 [cit. 12. 3. 2015]. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/svp/opory/pdf-kaleja-zaklady-etopedie.pdf>

1.2 Totální instituce⁶

Pojem *totální instituce* je sociologický termín, který do sociologie zavedl Erving Goffman. Podle něj jsou totálními ty instituce, v nichž jsou všechny stránky života jedince - klienta podřízeny a řízeny pravidly platnými v těchto institucích. Jedinci tu jsou po dlouhou dobu izolováni, jejich individualita je potlačena a jejich životy jsou zcela řízeny vedením těchto organizací.

Podle Goffmana jsou totální instituce podtypem obecnějšího pojmu *sociální instituce*, které definuje jako pokoje, byty, budovy, v nichž je pravidelně vykonávána určitá činnost. Totální instituce jsou extrémním případem institucí, neboť se pro své chovance díky omezení možnosti jejich styku s vnějším světem stávají všezahrnujícími, obsahujícími celý jejich svět. Instituce, jako jsou škola nebo zaměstnání, zabírají svým účastníkům jen určitou část života a dne, zatímco v totálních institucích, jako jsou např. vězení, ústavy nebo uzavřená oddělení nemocnic, tráví jejich obyvatelé veškerý svůj čas.

Goffman jako totální instituce, definuje takové instituce, jejichž charakter je určován bariérou, která neumožňuje sociální kontakt s vnějším okolím prostřednictvím zamčených dveří, vysokých zdí, ostnatého drátu nebo příkopů naplněných vodou. V moderních organizacích jsou základní prvky života jako spánek, zábava a práce vykonávány obvykle na různých místech s různými lidmi pod vedením různých autorit, či úplně samostatně. Kdežto hlavním znakem společným pro všechny totální organizace je, že všechny zmiňované prvky života probíhají v jedné instituci, která za své svěřence po dobu jejich pobytu přebírá odpovědnost. Jejím cílem je náprava chování svěřenců. Činnosti vykonávané v těchto zařízeních jsou přesně naplánovány a slouží k naplnění cíle organizace. Rodinný život, tak jak jej známe, zde neexistuje. Totální instituce jsou tedy z části sídelními komunitami a z části formálními organizacemi, a v tom leží jejich zvláštní sociologický zájem⁷.

Tímto pojmem se nezabýval jenom Erving Goffman, ale i další sociologové. Jedním z nich byl Donald Clemmer, který se zabýval fungováním totálních organizací a své bádání zaměřil na vězenství. Zde provedl analýzu vězeňské komunity a identifikoval tři statusové skupiny vytvářející sociální stratifikaci vězeňského prostředí - vězeňskou elitu, masu běžných vězňů a opovrhované outsidersy. Ve své analýze se mimo jiné zabýval také popisem vzorců chování

⁶ HARATICKÁ, Markéta. Totální instituce. In: Wikipedie – otevřená encyklopedie [online]. Aktualizováno 4. 2. 2014 [cit. 1. 5. 2015]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Tot%C3%A1ln%C3%AD_instituce

⁷ ETZIONI, Amitai. *A Sociological Reader on Complex Organisations (2nd ed.)*, Amitai Etzioni (ed.), New York, Holt, Rinehart and Winston, 1969, pp. xvi 576. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969.

mezi vězni a vězeňským personálem a vězeňskou disciplínou. Zajímal se o odlišnosti v postavení těchto skupin a jejich způsob uvažování⁸.

1.3 Charakteristika totálních institucí

Podle Goffmana nejsou všechny totální instituce stejné, ale přesto se vyznačují několika společnými rysy:

- Všechny aspekty života všech členů se odehrávají na stejném místě a podléhají stejné autoritě.
- Každá fáze denních aktivit členů se odehrává v bezprostřední společnosti velkého množství dalších jedinců, s nimiž je se všemi zacházeno stejně a je od nich vyžadováno, aby společně vykonávali stejné věci.
- Všechny fáze dne jsou dopředu naplánovány, na každou aktivitu přímo navazuje další v konkrétním stanoveném čase, pořadí aktivit je určeno shora formálními pravidly a představiteli instituce.
- Vynucované aktivity jsou shrnuty do uceleného, racionálního plánu, údajně sestaveného za účelem splnění oficiálního poslání instituce.
- Bariéry oddělující různé sféry života, jako je spánek, hra, práce, jsou v totální instituci odstraněny, všechny tyto aktivity se odehrávají na jednom místě.
- Existuje nepřekročitelná bariéra mezi zaměstnanci instituce a chovanci, mezi těmito skupinami neexistuje mobilita, za výjimečných okolností se může zaměstnanec stát chovancem.
- Zaměstnanci mají o chovancích více informací než naopak.
- Totální povaha institucí je symbolizována bariérami, které brání setkávání s vnějším světem a znemožňují odchod, tyto bariéry často mají i konkrétní materiální formu (zamčené dveře, vysoké zdi, ostnatý drát atd.).

Goffman rozlišuje následující typy totálních institucí:

- Instituce ustavené za účelem péče o ty, kteří o sebe sami pečovat nedokáží (lidé přestárlí, sirotci, osoby silně tělesně či mentálně postižené atd.).
- Zařízení pro osoby, které o sebe pečovat nedokáží, a navíc mohou být z různých důvodů pro společnost nebezpečné (např. lidé trpící nakažlivými chorobami, nebezpeční šílenci apod.).

⁸ KELLER, Jan. *Sociologie byrokracie a organizace*. Vyd. 1. / Praha: Sociologické nakladatelství, 1996.

- Instituce zřízené kvůli ochraně společnosti před nebezpečnými osobami. Zde nejde o blaho chovanců, nýbrž o ochranu druhých (vězení, ústavy pro převýchovu nezletilých, sběrné tábory).
- Zařízení pro realizaci určitých technických záležitostí souvisejících s provozem společnosti (kasárna, námořní lodě, internátní školy apod.).
- Zařízení, jež mají umožnit svým obyvatelům stáhnout se ze světa (kláštery a azyly nejrůznějšího druhu)⁹.

Členem totální instituce se člověk nestane ihned poté, co je do totální instituce včleněn. V totální instituci je personálem postupně pokořována a odstraňována identita svobodného člověka. Nejdříve je „umrtveno“ jeho dřívější já a postupně je nahrazeno novým já, já chovance. K umrtvení starého já dochází prostřednictvím následujících praktik a jedinec přijímá identitu chovance:

- Odmítnutí sociální role mimo instituci - nezáleží na tom, co byl současný chovanec před svým vstupem do instituce.
- Odcizení sociálních rolí – v dřívějším životě byl jedinec schopen si plánovat svůj čas tak, že byl schopen odehrát více sociálních rolí, které si navzájem nepřekážely, to ale v totální instituci není možné, protože je chovanec nepřetržitě a na neurčito ve společnosti chovanců, plánování hraní rolí je tím narušeno.
- Příjímání rozhovory - nově internovaný chovanec musí personálu sdělit vše, co personál uzná za vhodné, všechna jeho osobní data jsou personálu přístupná. Naopak chovanec se o personálu dozví pouze to, co mu personál uzná za vhodné sdělit.
- Programování a omezení identit - přijímací procedury jako je koupání, prohledávání, sdělování pravidel slouží k formování jedince do objektu, což vede k odstranění většiny dřívějších opor sebeidentifikace.
- Odebrání osobního image - v totální instituci je chovanec obvykle zbaven všeho, co si do ní přinesl (případně i ostříhán), s čím je spjata jeho sebeidentifikace, včetně nástrojů k udržování vlastního image, jako jsou kosmetika a oděv.
- Ponižující a degradující pozice - chovanec je obvykle fotografován v pozicích, které si nevybírám, jsou určovány pravidly instituce a jejími cíli. Potřeba žádat o vše nestandardizované (cigarety, potřeba jít na záchod v jiném než stanoveném čase,

⁹ KELLER, Jan. *Sociologie byrokracie a organizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996.

potřeba telefonovat) a očekávání prokazované úcty ze strany personálu nutí chovance zaujímat podbízivé a nedůstojné tělesné a verbální pózy. Chovanec je rovněž vystaven ponižujícímu oslovování, poukazování na jeho špatné vlastnosti, posmívání a musí na ně adekvátně reagovat.

- Testy poslušnosti - na drobných situacích se zjišťuje, jestli chovanec přijal identitu přisouzenou mu institucí. Pokud ne (např. vezme si jídlo na pokoj, ačkoli je to zakázáno), je trestán.
- Vnucený osobní kontakt - smísením lidí různých sociálních statusů dochází ke kontaminaci osobního statusu, jedinci není umožněno udržovat si odstup či nadřazenost pomocí individuálního úsudku a plánování. Podobně působí také vnucené osobní prohlídky, při nichž je chovanec svlékán.
- Používání ústavních pomůcek, oblečení a způsobů. Pomůcky a oděvy jsou ústavní a rozlišují chovance od personálu. V instituci je také obvyklé užívat konkrétního způsobu oslovování, případně konkrétních způsobů jak se co dělá.

Chovanec na umrtvující techniky reaguje. Goffman rozeznává několik typů adaptačních reakcí:

- Situační ústup - jedinec se stáhne do sebe, vykonává minimální aktivitu a snaží se na sebe nijak neupozorňovat a to mu umožňuje skrytě si uchovat svou původní identitu.
- Neústupná linie - jedinec se uchýlí k rebelii, odmítá dodržovat institucionální pravidla, bojuje proti ztrátě své identity.
- Kolonizace - tato adaptační reakce spočívá ve smíření se se situací a snahou vydobýt si v rámci instituce určitá privilegia a mezery v systému.
- Konverze - jedinec převezme institucionální identitu chovance, snaží se tuto roli hrát co nejlépe¹⁰.

Personál totální instituce je definován jako někdo, kdo má jediný cíl, stejně jako instituce, a to je pomoc chovancům. Personál má ale i osobní cíle, k jejichž dosažení jsou chovanci prostředkem. Vězni mohou být například prostředkem k výdělku ředitele věznice, který je za úplatu nasadí na nějakou práci, chovanci psychiatrické kliniky musí být zkoumáni, aby

¹⁰ KELLER, Jan. *Sociologie byrokracie a organizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996.

klinika dostávala granty. Personál volí mezi nemorálním zpředmětněním chovanců a respektováním jejich důstojnosti.

Mezi personálem a chovanci vzniká pochopitelně napětí, které se personál snaží nějakým způsobem co nejvíce snižovat. Takto je pravidelně (např. jako zavedený rituál, tradice) či obřadně (při nějaké mimořádné situaci, slavnosti či ceremonii) používáno dočasné odstoupení personálu od své role, kdy dochází k dočasnému stírání demarkační linie mezi chovanci a personálem. Ke snižování napětí může sloužit divadelní představení, které odehrají pacienti psychiatrie pro personál, vánoční večírek, na němž hraje kapela složená z vězňů, či sportovní utkání mezi klienty a vychovateli.

V důsledku procedur umrtvujících dřívější identitu dochází k postupnému organizovanému sledu změn chovancovy identity, jeho sebenahlížení a sebeúcty. Tento proces Goffman dělí na prepacientskou, pacientskou a postpacientskou fázi.

V prepacientské fázi je člověk nejprve identifikován (ať už sebou samým, nebo zvnějšku) jako někdo, kdo "se chová divně". Ve své pochybnosti o vlastní normalitě si získává další osobu, důvěrníka, kterému se se svým problémem svěřuje. Společně navštíví experta, kde ale jedinec postupně zjišťuje, že s ním na jedné straně a s jeho důvěrníkem na druhé straně je ze strany experta zacházeno odlišně. Expert - lékař postupně vytlačuje důvěrníka a z normálního jedince vzniká vyšetřovaný a ošetřovaný pacient, důvěrník ze vztahu mizí, nastává pacientská fáze pacientovy kariéry.

V procesu kariéry pacienta zařazeného do totální instituce podle Goffmana nejde o dozor nad pacientem, ale o změnu jeho identity - čím více vzdoruje, tím více je zařazován do skupinových terapií či podrobován dalším procedurám. Postupně musí přiznat, že nezvládá život v normální společnosti, ale že musí mít zvláštní péči. Jak postupuje změna identity, dochází k postupné redefinici celého životního příběhu (například záchvaty vzteku v dětství jsou vysvětlovány ve vztahu k současné "divnosti") a jakmile jedinec vnímá nikoli jen současnost, ale celý svůj dosavadní život jako související s pacientstvím, je přeměna jedince v pacienta dokončena.

Pokud nějaká okolnost není v souladu s novou identitou (například když měl v dětství dobré známky), je novému pacientovi/vězni/chovanci tato okolnost do nové identity zasazena a lékařem/dozorcem/personálem vysvětlena. S tím, jak ze vztahu k dříve normálnímu člověku odchází důvěrník, odchází i původní identita.

O způsobech průběhu "kariéry pacienta" nebo také "morální kariéry" mluví Goffman také ve své knize Stigma.

V této kapitole jsem se věnovala pojmu instituce a pojmu totální instituce, tak jak ji chápal Erving Goffman, a popsala jsem jednotlivé prvky totální instituce. Dále jsme se věnovala jednotlivým členům totální instituce – chovanci a personálu a jejich vzájemným vztahům.

Je zřejmé, že některé prvky totální instituce se musí objevovat i v současných dětských domovech se školou a to z důvodu organizačních. Jedná se např. o prvky:

- Všechny aspekty života všech členů se odehrávají na stejném místě a podléhají stejné autoritě.
- Každá fáze denních aktivit členů se odehrává v bezprostřední společnosti velkého množství dalších jedinců, s nimiž je se všemi zacházeno stejně a je od nich vyžadováno, aby společně vykonávali stejné věci.
- Vynucované aktivity jsou shrnuty do uceleného, racionálního plánu, údajně sestaveného za účelem splnění oficiálního poslání instituce.
- Zaměstnanci mají o chovancích více informací než naopak.

2 Systém náhradní výchovy v ČR

Systém náhradní výchovy v České republice se dělí na formu náhradní rodinné péče a formu náhradní institucionální péče.

V situacích, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je třeba hledat optimální formu náhradní výchovy. To je, mimo jiné, obsahem činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí, jež se řídí zákonem č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Náhradní péčí se od 1. ledna 2014 rovněž zabývá zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník¹¹.

2.1 Možnosti náhradní výchovy v ČR

Mezi možnosti náhradní výchovy v ČR patří náhradní rodinná péče a náhradní institucionální péče.

Do náhradní rodinné péče lze dítě svěřit pouze rozhodnutím soudu, a to do péče konkrétní fyzické osoby. Mezi formy náhradní rodinné péče v České republice v současnosti patří:

- Péče jiné fyzické osoby než rodiče
- Osvojení (adopce)
- Poručenství
- Pěstounská péče

Oproti tomu do péče ústavní může být dítě svěřeno rodičem, nebo také na základě rozhodnutí soudu. Formy ústavní péče se dále dělí:

- ústavní zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc - zařazení dítěte do těchto ústavů má ze zákona přednost před nařízením ústavní výchovy, na tato zařízení se nevztahuje zákon o ústavní a ochranné výchově. Do této kategorie se řadí:
 - Klokánky
 - Dětská centra

¹¹ Zákon občanský zákoník. *Zákony pro lidi* [online]. ©2010-2014 [cit. 28. 9 2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89><http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

- ústavní výchova nebo ochranná výchova - do této oblasti patří:
 - Dětské domovy pro děti do 3 let, do 2013 Kojenecké ústavy
 - Diagnostické ústavy
 - Dětské domovy
 - Dětské domovy se školou
 - Výchovné ústavy
 - Domovy pro osoby se zdravotním postižením

2.2 Systém ústavní výchovy v ČR v současnosti

Systém ústavní výchovy je kompetenčně rozdělen do tří rezortů, a to Ministerstva zdravotnictví (dále jen MZ), Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Každé z uvedených ministerstev má na starosti určitá ústavní zařízení zahrnující péči o děti určitého věku a určitých potřeb.

Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky se stará o domovy pro osoby se zdravotním postižením. Jedná se o osoby se sníženou soběstačností z důvodů zdravotního postižení, jejichž situace vyžaduje pravidelnou pomoc jiné fyzické osoby. V domovech pro osoby se zdravotním postižením může být vykonávána ústavní výchova nebo předběžné opatření. Toto opatření se řídí zákonem č.108/2006 Sb. o sociálních službách¹².

Pod vedení Ministerstva zdravotnictví ČR spadají dětské domovy pro děti do 3 let věku, které pracují dle zákona o zdravotních službách č.372/3011 Sb. Tento zákon považuje mimo jiné kojenecké ústavy za dětské domovy pro děti do 3 let. Dále zákon č. 66/2013 Sb., stanovil lhůtu, kdy do 31. prosince 2013 všechny kojenecké ústavy přestaly fungovat jako zdravotnická zařízení. Nadále mohly fungovat v režimu vázané živnosti. Nicméně se tedy mění, že kojenecká zařízení, která u nás donedávna fungovala jako ústavní zařízení, jsou dle zákona o zdravotnických službách č. 372/2011 Sb. brána jako dětské domovy pro děti do 3 let¹³.

¹² MPSV. [Http://www.mpsv.cz/cs/](http://www.mpsv.cz/cs/) [online]. 1. 1. 2012 [cit. 19. 8. 2014]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

¹³ Ústav zdravotnických informací a statistiky v ČR. *ÚZIS* [online]. ÚZIS ČR 2010-2014 [cit. 19. 8. 2014]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/category/tematicke-rady/zdravotnicka-zarizeni/kojenecke-ustavy-detske-domovy-dalsi-zarizeni-pro-deti>

Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy ČR je zřizovatelem několika zařízení vykonávající ústavní péče, ale i ochrannou péči o děti a mládež. Mezi zařízení vykonávající tuto péči patří diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Účelem těchto zařízení je zajišťovat dětem od 3 let do 18 let věku, v odůvodněných případech do 19 let, na základě rozhodnutí soudu o ústavní nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření, náhradní výchovnou péči v zájmu dítěte, a to především v zájmu zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání¹⁴.

Ústavní péče je tedy vykonávána v několika druzích zařízení a pod třemi ministerstvy České republiky. Součástí systému jsou i další dvě ministerstva, jež se spolupodílí na péči o děti v ústavní výchově:

- Ministerstvo spravedlnosti České republiky, do jehož kompetence spadají soudy, státní zastupitelství, probační a mediační služba, věznice pro mladistvé;
- Ministerstvo vnitra České republiky, které řídí policii v souvislosti s problematikou ohrožených dětí, policie se věnuje především prevenci kriminality a sociálně patologických jevů dětí a mládeže.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že o náhradní péči a výchovu se podílí více resortů zaměřujících se na určitou skupinu osob. Pro účely této práce je podstatné zaměřením se na školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy. Z toho důvodu bude následující část zaměřena na tato zařízení.

2.3 Legislativa

Z hlediska legislativy školská zařízení zajišťující ústavní nebo ochrannou výchovu v ČR jsou tvořena, udávána či jinak ovlivňována, ať už přímo nebo nepřímo, několika zákony. Základní zákonnou normou, dle které se řídí a koná ústavní výchova, je zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Tento zákon byl novelizován naposledy v září roku 2012. Změny se týkaly především snížení počtu dětí v ústavní výchově a využívání preventivně výchovné péče ve střediscích preventivních služeb, dříve střediska výchovné péče.

¹⁴ MŠMT: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *MŠMT* [online]. © 2013 – 2014 [cit. 20. 8. 2014]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf>

Ústavní výchovou se od 1. ledna 2014 rovněž zabývá zákon č. 89/2012 Sb., nový občanský zákoník.

Dalším zákonem zabývajícím se ochrannou dítěte je zákon o sociálně- právní ochraně dítěte č. 359/1999 Sb., v platném znění, vyhlášky č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Je třeba zmínit i zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže č. 218/2003 Sb.

Ústavní nebo ochrannou výchovu zajišťují školská zařízení. Ta plní funkci i vzdělávací, a to dle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání. Tento školský zákon doplňuje vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí a žáků mimořádně nadaných. Dále vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních a rovněž i vyhláška č. 108 /2005 Sb., o školských výchovných a ubytovacích a školských účelových zařízeních.

V neposlední řadě se ústavní výchovou zaobírá i Úmluva o právech dítěte, která je součástí našeho právního řádu od 1. ledna 1993.

Ve 2. kapitole jsem uvedla systém náhradní výchovy v České republice a legislativu s ní spojenou. Zabývala jsem se i ministerstvy, které mají ve své kompetenci právě náhradní výchovu.

Z uvedeného vyplývá, že na provádění náhradní výchovy, na jejím financování se podílí více ministerstev, která by měla při organizaci těchto zařízení spolupracovat. V současné době tomu tak ale není a i v době po roce 1989 tomu tak vždy nebylo. Tato roztržičnost má za následek mnohdy nesystémové postupy, problémy se sladováním požadavků jednotlivých ministerstev na provoz a chod těchto zařízení, propojování jednotlivých typů ústavní výchovy apod. To přináší do celkové koncepce náhradní výchovy zmatek, který se musí projevit i v konkrétní práci jednotlivých ústavů.

3 Ústavní výchova a ochranná výchova

Ze zkušenosti z praxe vyplývá, že laická veřejnost a mnohdy i pedagogičtí pracovníci na běžných základních školách se domnívají, že rozdíl mezi ústavní a ochrannou výchovou není nijak významný, nebo se naopak domnívají, že je to až extrémní rozdíl.

Záměrem následující části je vymezení ústavní a ochranné výchovy.

3.1 Ústavní výchova

Ústavní výchovu nařizuje soud v občanskoprávním řízení v případě, že je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo když rodiče dítěte nemohou jeho výchovu ze závažných důvodů zabezpečit.

Nařízení ústavní výchovy je až krajním řešením. Přednost před ústavní výchovou dává soud náhradní rodinné péči, či umístění dítěte do centra okamžité pomoci, jeli to možné. V závažném ohrožení dítěte může soud ústavní výchovu nařídít ihned.

Ústavní výchova slouží preventivně výchovným účelům. Zajišťuje každému dítěti právo na výchovu a vzdělání. Rovněž vytváří podmínky umožňující rozvoj osobnosti po všech stránkách tak, aby se mohlo aktivně zapojit do společnosti. S ohledem na jeho věk a potřeby, v souladu s harmonickým vývojem.

Ústavní výchovu nařizuje soud od ledna roku 2014 na dobu určitou. Do té doby její trvání nebylo nijak časově ohraničeno. Každých 6 měsíců provádí příslušný soud přezkoumání důvodů uložení ústavní výchovy. Pokud je třeba, trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel. Nejdéle však do věku 18 let. Z důležitých důvodů může soud ústavní výchovu prodloužit až o jeden rok po dosažení zletilosti, tedy do 19 let.

V současnosti se při každém přezkoumání příslušný soud zabývá možností, zdali je možné umístit dítě zpět do rodiny, či najít náhradní rodinou péči. Na této možnosti spolupracují jak odborníci z řad ústavu, zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), tak i další pomáhající organizace, jejichž cílem je pomoci rodině překonat těžké životní období.

Výkon ústavní výchovy nezletilých dětí zabezpečují školská zařízení, u dětí do 3 let kojenecké ústavy ve vázané živnosti s dětským domovem pro děti do tří let věku.

Ústavní výchova je právně upravena zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních¹⁵.

3.2 Ochranná výchova

Mimo nařízení ústavní výchovy existuje tzv. ochranná výchova. Ochranná výchova je druhem ochranného opatření podle trestního práva. Je definována dle zákona o zodpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů č.218/ 2003 Sb. Tedy ochranné opatření ukládané soudem v trestním řízení mladistvému ve věku 15 až 18 let. Nebo v občansko-právním řízení za čin spáchaný dítětem ve věku 12 až 15 let, za který lze uložit výjimečný trest dle trestního zákona.

Soud uděluje ochrannou výchovu tehdy, nepostačuje-li uložení ústavní výchovy dle § 22 odst. 1, zákona č. 218/2003 Sb¹⁶. Jedná-li se o případy, kdy:

- rodina o mladistvého nedostatečně pečuje, chybí mu řádná výchova a tento problém není možné v rodině odstranit;
- výchova mladistvého byla zanedbána;
- prostředí, ve kterém dítě žije, není vhodné a neposkytuje záruku řádné výchovy a nepostačuje uložení ústavní výchovy podle zákona o rodině.

Ochranná výchova trvá nejdéle do dovršení plnoletosti dítěte, nebo po dobu, po kterou tak určil soud. Výjimečně může být tato výchova prodloužena do 19. roku života. Pokud není možné, aby byla ochranná výchova vykonána ihned, nařídí soud prozatímní dohled probačního úředníka.

Cílem ochranné výchovy je prevence, izolace a resocializace dítěte, které se dopustilo společensky nebezpečného činu¹⁷.

Ochranná výchova také může být přeměněna na výchovu ústavní, dle § 23 odst. 1 zákona č. 218/2003 Sb¹⁸. Rozdíl mezi těmito dvěma formami náhradní výchovy je v omezeních

¹⁵ MŠMT: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *MŠMT* [online]. © 2013 – 2014 [cit. 20. 8. 2014]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf>

¹⁶ Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. *Zákony pro lidi* [online]. © 2010-2014 [cit. 28. 9. 2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218#cast1>

¹⁷ EK, . *a delikvence* , 1998.

a přísnosti výchovy. Ochranná výchova je určena pro mladistvé, kteří vykazují známky protiprávního chování.

Ochranná výchova se uskutečňuje ve speciálních výchovných ústavech v resortu školství.

Ústavní výchovu *nařizuje* soud v občanskoprávním řízení, naproti tomu ochranná výchova je opatřením trestní povahy a soud ji *ukládá* v trestním řízení.

Z výše uvedeného vyplývá, že umístění dítěte do ústavní či ochranné výchovy podléhá vždy rozhodnutí soudu, který rozhoduje na základě návrhu OSPOD. Přejedání z ústavní výchovy do ochranné a naopak je možné, na základě doporučení zařízení, v němž je vykonávána ústavní nebo ochranná výchova. To dává podklady o plnění či neplnění ústavní výchovy danému OSPODU a ten na základě vyhodnocení podává návrh k soudu.

3.3 Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy

Školská zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy patří do gesce Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy.

Jak uvádí zákon č.109/2002 Sb. dle § 1, odst. 1 „*musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku*“¹⁹.

Tato zařízení, poskytují na základě rozhodnutí soudu náhradní výchovnou péči dětem ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let. Dle výše zmíněného zákona § 2 odst. 6, může zařízení poskytovat náhradní výchovnou péči i nezaopatřené osobě až do věku 26 let, pokud se tato osoba soustavně připravuje na své budoucí povolání.

Do těchto zařízení mohou být umístovány i děti s mentálním, smyslovým, tělesným postižením, s vadami řeči, popřípadě s více vadami, u nichž byla nařízena ústavní výchova, uložena ochranná výchova nebo nařízeno předběžné opatření, pokud stupeň zdravotního

¹⁸ Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. *Zákony pro lidi* [online]. © 2010-2014 [cit. 2014-09-28]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218#cast1>

¹⁹ MŠMT: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *MŠMT* [online]. © 2013 – 2014 [cit. 2014-08-20]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf> s. 2978

postižení neodpovídá jejich umístění do zařízení sociálních služeb nebo do specializovaného zdravotnického zařízení.

Tyto instituce zajišťují dětem odpovídající vzdělávací, terapeutický a sociálně rehabilitační program a zdravotní péči. V těchto zařízeních probíhá celodenní péče o děti. Jestliže jsou zde umístěny děti s natolik závažnými poruchami chování, že není možné jejich zařazení do běžných škol, je při těchto zařízeních zřízena škola, základního a případně i středního stupně, kterou umístěné děti navštěvují.

Zařízeními poskytující ústavní a ochrannou výchovu dle zákona č. 109/2002 Sb. jsou:

- Diagnostický ústav
- Dětský domov
- Dětský domov se školou
- Výchovný ústav

Diagnostický ústav

Diagnostický ústav plní funkce diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické, organizační, metodické a koncepční. Na základě těchto funkcí pak vytváří komplexní diagnostiku dítěte, které je přijímáno na základě rozhodnutí o předběžném opatření, rozsudku o nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy. Dle výsledků komplexní diagnostiky pak následně vybírá dítěti následně vhodné zařízení. Diagnostický ústav má ministerstvem určenou oblast svého územního působení²⁰.

Pobyt v tomto zařízení trvá většinou 8 týdnů. Dítě je do diagnostického ústavu přijímáno na žádost rodičů a zákonných zástupců, nebo dle rozhodnutí soudu. Diagnostický ústav předává dítě do následné péče s návrhem individuálního výchovného plánu.

Rovněž poskytuje péči i dětem zadržených na útěku a to na dobu nezbytně nutnou, nejvíce však po dobu tří pracovních dnů, upravuje vyhláška č. 438/2006 Sb. kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy.

²⁰ JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004.

Dětský domov

Hlavní náplní těchto zařízení je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školském zařízení mimo dětský domov, školy nejsou tedy jeho součástí²¹.

Mohou sem být umísťovány děti ve věku od 3 do 18 let, rovněž se sem umísťují nezletilé matky s jejich dětmi. Dle vyhlášky č. 438/2006 Sb. lze do dětského domova přijímat i děti se zdravotním postižením²².

Dětský domov je zřizován v jedné budově, či komplexu budov zajišťující nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin, přičemž každou rodinnou skupinu tvoří 6 – 8 dětí různého věku a pohlaví. Sourozenci se umísťují nejčastěji do jedné rodinné skupiny²³.

Dětský domov se školou

Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči dětem s nařízenou ústavní výchovou a ochrannou výchovou, které mají závažné poruchy chování, nebo vyžadují specifickou léčebnou péči z důvodu aktuálního psychického oslabení²⁴.

Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let věku až do ukončení povinné školní docházky. Ta se uskutečňuje v příslušném typu školy, která je součástí zařízení.

Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi je rodinná skupina mající nejméně 5 a nejvíce 8 dětí. Dětský domov se školou je jako jedna budova či jako více budov v jednom areálu. Zde pak jsou děti rozdělovány do rodinných skupin o počtu 2 a nejvíce 6 rodinných skupin. Děti se do rodinných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

Pojem dětský domov se školou je používán od roku 2002, dříve tento typ školského zařízení nesl název dětský výchovný ústav.

²¹ Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. © 2010-2014 [cit. 28. 9. 2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

²² Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se stanoví podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. *MŠMT* [online]. 2006, © 2013 – 2014 [cit. 28. 9. 2014]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/PKsb142_06.pdf

²³ JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004.

²⁴ JÁNSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004.

Výchovný ústav

Zařízení tohoto typu plní funkce především výchovné, vzdělávací a sociální. Pečují o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova²⁵.

Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti:

- s nařízenou ústavní výchovou,
- s uloženou ochrannou výchovou,
- které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti,
- děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči, popřípadě se ve výchovném ústavu pro tyto děti zřizují oddělené výchovné skupiny.

Podle § 14, odst. 3 zákona č. 109/2002 Sb. může být do výchovného ústavu umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

Do dětských domovů i výchovných ústavů, se za předpokladu příslušných pravidel, mohou umístit i nezletilé matky a jejich děti.

„Do dětských domovů se školou a výchovných ústavů, veřejností stále často označovány jako pastáky a polepšovny, se dostávají děti na základě závažných poruch chování, které často naplňují skutkovou podstatu trestního činu. Tyto závažné problémy, které bývají důvodem pro nařízení ústavní výchovy nebo předběžného opatření soudu, jsou téměř vždy symptomem dysfunkční rodiny. Tato speciální školská zařízení dětem poskytují specifické výchovně vzdělávací programy, individuálně zpracované dle jejich osobnostních charakteristik“²⁶.

V této kapitole jsem se věnovala rozdílu mezi ústavní a ochrannou výchovou a popsáním jednotlivých typů školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Vypsala jsem zákonné důvody k umístění dětí do jednotlivých typů těchto zařízení. V současné době však ze zákonného důvodu „zájmu dítěte“ nejsou vždy přesně naplňovány požadavky zákona.

²⁵ Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. © 2010-2014 [cit. 28. 9. 2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

²⁶ JÁNSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004.

Např. mnohdy děti zůstávají v diagnostických ústavech po delší dobu než je zákonem předpokládaných 8 týdnů, děti po ukončení povinné školní docházky zůstávají v DDŠ a nepřejí do VÚM apod. Lze jen spekulovat, zda tato prodloužená péče o dítě je skutečně jen z důvodu zájmu dítěte, nebo zda to není ze strany ústavů jen naplňování určené kapacity počtu chovanců.

4 Historie dětských výchovných ústavů na území ČR

První zmínky o výchovných ústavech se objevily v době Rakouska-Uherska. Občanský zákon z roku 1811, který upravoval právní vztahy mezi rodiči, opatrovnictvím a poručenstvím. Tento zákon platil celých 139 let, do roku 1950. V roce 1852 byl vydán trestní zákon, který upravoval péči o děti, v té době nazývány mládeží. Tento zákon se zabýval zvláštní výchovnou péčí. Zvláštní proto, že důležitá byla hranice 10 let věku dítě. Pokud se dítě dopustilo trestného činu před dovršení 10 let věku, bylo ponecháno domácímu pokárání. Pokud se jednalo o „nedospělého“, dítě ve věku 10-14 let, bylo rovněž ponecháno domácímu pokárání, domácímu trestu, avšak za určitých okolností se mohlo přistoupit k pokárání ze zvláštních bezpečnostních úřadů, většinou tehdy, když se jednalo o zločiny. Potrestané děti byly zavřeny na odděleném místě v době 1 den až 6 měsíců. Pro tento druh trestu byly právě zřízeny zemské polepšovací úřady (polepšovny). Od 14 let věku byly děti trestně odpovědné, s výhradou do 20 let, kdy právě věk byl polehčující okolností. Záleželo na rozhodnutí soudu, jak přestupky vyhodnotí, pokud šlo o žebrotu, tuláctví, byly tyto přestupky vyhodnoceny uložením trestu pro mladistvé, do 14 let věku, v polepšovně, starší 14 let do dovršení 20 let věku v donucovacích pracovnách. Zřizování donucovacích pracoven a zemských polepšovacích úřadů se upravovalo na základě zákona č. 89/1885 ř. z. Zemské zákony. Do polepšovny mohly být umístěny i děti mladší 10 let. Návrh na umístění mladšího dítěte musel přijít se strany zákonného zástupce. Tento návrh pak potvrdil poručenský, opatrovnický soud.

Trestní soudnictví nad mládeží bylo pak následně nově upraveno v roce 1908. Úprava se týkala především spolupráce zákonných zástupců na převýchově dětí umístěných v polepšovných a nutnosti kontaktů těchto dětí s rodiči.

Další velká změna nastala v roce 1918, kdy se novelizoval zákon z roku 1908, a byla posunuta věková hranice trestného stíhání dětí z 10 let na 12 let. Do 12 let věku byly děti z trestného stíhání vyloučeny²⁷.

Další změnu ve výši trestní odpovědnosti přinesl Nový zákon č. 48/1931 Sb., O trestním soudnictví nad mládeží. Tento zákon stanovuje hranici trestní odpovědnosti na 14 let věku. Soud mohl mladistvým jedincům uložit buď ochranný dozor, nebo ochrannou výchovu. Jestliže byl uložen ochranný dozor, pokračovala výchova mladistvého ve vlastní rodině, avšak mohla mu být uložena určitá omezení. Ochranná výchova však měla za úkol odebrat

²⁷ LUDVÍK, František. *Ústavní a ochranná výchova dětí a mládeže*. Praha: SPN, 1958.

mladistvého z výchovy vlastní rodiny a umístit jej do jiné rodiny, která měla zajistit vhodnější výchovu. Další variantou bylo umístit mladistvého do výchovného ústavu - nad 14 let, polepšovny - do 14 let věku. Mladiství ve věku 14 -18 let byl soudem odsouzen dle výše svého trestného činu a to buď do věznice, polepšovny, či výchovny. Výše zmíněný zákon také ukládal, aby se mladiství ve výchovných připravovali a učili nějaké řemeslné činnosti. Dosavadní polepšovny se začaly rovněž nazývat výchovny²⁸.

Za první republiky nebylo polepšovnam, výchovnam přáno. Nijak se nezměnila péče o tyto děti. Spíše se tato doba zajímala o způsoby a význam trestů. Dlouho přetrvávaly ty nejkřutější výchovné prostředky, jako ostříhání hlavy, či ostříhání hlavy jen z části, spoutání do želez²⁹.

V období protektorátu Čechy a Morava byla existence ústavů jako výchovny velice ohrožena. A to především z důvodů nedostatku potravin, oděvů a hygienických prostředků. Často také docházelo ke slučování dvou ústavů do jednoho.

Nový zákon, který nahradil Zákon č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží, byl Trestní zákon č. 86/1950 Sb. Tento zákon celkově upravuje problematiku mladistvých. Trestní odpovědnost posunuje ze 14 na 15 let a pozměňuje účel trestu u mladistvých³⁰. Zákon navíc začíná rozlišovat podstatu a důvod trestného činu, který mladistvý spáchal a přihlíží k okolnostem, v jejichž důsledku byl čin spáchán. Podle § 72 zákona č. 86/1950 Sb., je ochranná výchova realizovaná ve výchovných ústavech, nebo také v léčebných výchovných ústavech v případě kdy to zdravotní důvod mladistvého vyžaduje. Soud v trestním řízení mohl mladistvému nařídit ochrannou výchovu v případě že „...o jeho výchovu není náležitě postaráno nebo že jeho dosavadní výchova byla zanedbána anebo že to vyžaduje prostředí, v němž žije“³¹. Tento paragraf šel velmi snadno použit a zneužit i pro děti, které pocházely z rodin, jejichž rodiče nesouhlasili s politikou té doby. Padesátá léta vnesla určité novinky v oblasti ochranné výchovy. Zvýšil se zájem ze stran odborníků o tuto problematiku. Především šlo o změnu ve způsobu umístění jedince do výchovného ústavu, kdy nemohl rozhodnout pouze soud, ale bylo třeba, aby vše bylo prozkoumáno po odborné stránce z pohledu aprobovaných odborníků. Začaly vznikat Zemské třídící ústavy pro postiženou, problémovou mládež. Následně tyto ústavy byly přejmenovány na Záchytný domovy pro

²⁸ KÝR, Aleš. *Trestání mladých pachatelů v minulosti. Historická penologie. 2008, č. 1. Dostupné z: http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/107105/hp_01_08.pdf*

²⁹ LUDVÍK, František. *Ústavní a ochranná výchova dětí a mládeže*. Praha: SPN, 1958.

³⁰ Sběrka zákonů republiky Československo. *Trestní zákon ze dne 12. července 1950* [online]. 1950 [cit. 2015-02-22]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/dokumenty/zakon86-87-1950.pdf>

³¹ Tamtéž, s. 223

mládež a vyňaty ze správy Ministerstva spravedlnosti a předány do působnosti Ministerstva školství v roce 1955. Ve své podstatě to byly předchůdci dnešních diagnostických ústavů. Úkolem Záchytného domova pro mládež bylo poskytnout mladistvému psychologické a lékařské vyšetření, provést sociální a rodinnou anamnézu a po celou dobu pobytu jedince provádět pedagogická pozorování. Zároveň měly za úkol, když děti opouštěly výchovný ústav, zajistit aby nebyly znevýhodňovány při hledání zaměstnání. Týkalo se to především starších dětí, jež se při ústavu učily řemeslnému učení³².

Po roce 1945 byla péče o mládež v režii dobročinných spolků, stát přispíval jen minimálně. V roce 1947 převzal o mládež péči stát, který však svěřil pravomoc péče zemským a krajským úřadům.

Až do roku 1945 bylo cílem nápravy mladistvých dosažení mravní odpovědnosti. Na převýchově mladistvých, nedospělých se podíleli učitelé a duchovní. Poté nahradili učitelé a duchovní osvětovými důstojníky a instruktory podporující tehdejší politické mínění. Tehdejší doba byla ovlivněna vedoucí politickou silou Komunistickou stranou Československa (dále jen KSČ). Hlavním cílem nápravy se stává navrácení trestaného do „společnosti pracujících“. Hlavní metodou byla stimulace k maximálnímu pracovnímu výkonu. Tomu bylo dosahováno různými formami politického působení. Mladiství byli vedeni k pracovnímu nasazení, podněcováni k soutěživosti pod vedením pracovníku okresního sekretariátu KSČ. Roku 1951 dochází ke zrušení prvorepublikových předpisů ve vězeňství a tím dochází ke zrušení všech domácích řádů, které platily ve výchovných ústavech pro mladistvé³³.

Poválečné období sebou neslo i zhoršení péče o mládež, i když se zdálo, že počínající zájem o tuto mládež z řad odborníků bude nadále nabývat na významu. Avšak doba byla ovlivněna sovětskou pedagogikou.

Počátkem 60. let 20. století byl Trestní zákon č. 86/1950 Sb. nahrazen Trestním zákonem č. 140/1961 Sb., který upravoval náplň ochranné výchovy, a to ve smyslu zavedení přípravy mladistvého na budoucí povolání³⁴. Velkou změnu přinesl i Školský zákon v roce 1953, který

³² LUDVÍK, František. *Ústavní a ochranná výchova dětí a mládeže*. Praha: SPN, [1958]. ISBN 84-3-05.

³³ KÝR, Aleš. *Trestání mladých pachatelů v minulosti. Historická penologie*. 2008, č. 1. Dostupné z: http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/107105/hp_01_08.pdf

³⁴ ZAHNAŠ, Petr. *Z historie vzdělávání vězňů* [online]. Opava, 2005[cit. 23. 2. 2015]. Dostupné z: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/acer/Dokumenty/Downloads/Vzd%C4%9BI%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD%20v%C4%9Bz%C5%88%C5%AF%20a%20.pdf>

pojedaával o potřebné péči dětem. Rovněž definoval typy mimoškolních výchovných zařízení: dětské domovy, dětské domovy se zvýšenou péčí, záchytné domovy a domovy pro mládež vyžadující zvláštní péči³⁵. V průběhu 60. let se stabilizoval systém dětských výchovných ústavů a zařízení pro ochranu výchovu mládeže a mladistvých. Nedospělí chlapci a dívky do 15 let nastupovali do dětského ústavu „třídícího“, později diagnostické ústavy v Praze a v Brně. V těchto zařízeních byli nedospělí podrobeni pedagogickému pozorování, psychologickému vyšetřování a zjištěna sociální anamnéza. Na základě tohoto vyšetření bylo rozhodnuto, do jakého typu zařízení nedospělý bude zařazen. Jednalo se o tři typy dětských výchovných ústavů, které se lišily mírou mravního prohřešení. Mladiství ve věku 15 -18 let byli umístěni do uzavřených, otevřených domovů mládeže, k výkonu ochranné výchovy. Rovněž se třídili především dle míry nezvladatelnosti v rodině a ve škole a dále podle jejich zkušeností s kriminální činností³⁶.

Po roce 1989 dochází jak ke změnám politickým, tak i ke změnám v ústavní výchově. Úmluva o právech dítěte byla přijata Valným shromážděním OSN dne 20. listopadu 1989. Od té doby ji ratifikovaly téměř všechny státy³⁷. V roce 1990 Československá federativní republika tuto úmluvu přijala a o rok později zakomponovala do svého právního řádu.

Zájem o dítě a ochrana dítěte jsou na prvním místě. Ve výchovných ústavech postupně mizí represivní prvky a začínají se používat demokratičtější metody. Metody, prostředky, postupy podložené odborníky. Na tuto problematiku je také nahlíženo z pohledu zkušeností z ostatních zemí. Problém jedince již není chápán jako problém, který ohrožuje společnost, ale je na něj nahlíženo jako na ohrožení samotného jedince, kterému je třeba pomoci. Ne jej stigmatizovat a izolovat. Současný přístup k poruchám chování a emocí vychází z biologického, psychologického a sociálního hlediska (tzv. bio-psycho-sociální model). Zahrnuje v sobě současnou životní i sociální situaci dítěte s poruchou chování a emocí, zapříčiněnou právě touto poruchou. Zároveň se zaměřuje na jeho budoucí životní situaci a chování. V úvahu se bere možná potencialita dítěte, neboli dopad poruchy chování a emocí na jeho vzdělávání³⁸.

³⁵ Školský zákon. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. 1953. Dostupné z:

[file:///C:/Documents%20and%20Settings/acer/Dokumenty/Downloads/sb18-53%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/acer/Dokumenty/Downloads/sb18-53%20(1).pdf)

³⁶ KÝR, Aleš. *Trestání mladých pachatelů v minulosti. Historická penologie*. 2008, č. 1. Dostupné z: http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/107105/hp_01_08.pdf, s 20

³⁷ Unicef. *Úmluva o právech dítěte* [online]. © 2004-2015 [cit. 2015-02-24]. Dostupné z:

<http://www.unicef.cz/aktualne/82292-umluva-o-pravech-ditete>

³⁸ PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Editor Jarmila Pipeková. Brno: Paido, 2006.

4.1 Cíle polepšoven

Hlavním cílem všech polepšoven byla náprava chování „kárance“ Správně se měly děti v polepšovně nazývat „korigendi“. Titulování dětí „káranci“ pocházelo z věznic, ve kterých se natolik rozšířilo, že bylo používáno i v zařízeních jako polepšovny.

Důležitým výchovným prostředkem na přelomu 19. a 20. století byly vycházky, práce, výuka náboženství. Vycházky trvaly jednu hodinu, v rámci zařízení i mimo. Pokud chovanci šli mimo zařízení, tak ve skupinách v doprovodu dozorce a učitele a pouze o svátcích či v neděli. Vycházky měly zdravotní význam, ale i motivační. Ti chovanci, kteří se chovali velice dobře, mohli jít na vycházku i sami. Ti chovanci, jež se v rámci zařízení věnovali práci venku, na vycházku většinou nechodili. Druhým důležitým prostředkem převýchovy byla výuka náboženství. Chovanci, kteří vyznávali katolickou církev, směli chodit na bohoslužby každou neděli, ti, co vyznávali jinou víru, směli na bohoslužbu jednou do měsíce. Jim byl také opatřen duchovní jejich vyznání. V této době byly polepšovny tolerantní vůči různému vyznání víry. Třetím důležitým prostředkem byla práce. Chovanci byli využíváni jako pomocná síla v kuchyni, na zahradě, polích a dílnách polepšovny. Klienti polepšoven byli využíváni i na práci mimo zařízení jako nájemní pracovníci a levná pracovní síla. Pokud se osvědčili, byli využíváni dále a po čase změnili činnost, aby se učili i dalším ručním pracím. Na práci soukromníků docházeli jen ti, u kterých nehrozil útěk nebo krádež. Práce se přidělovala podle věku a chování, rozhodnutí o přidělené práci uděloval ředitel ústavu³⁹.

Až do počátku 20. století byli v polepšovnách i výchovnách jako hlavní personál dozorcí. I v poválečném období po II. světové válce byla hlavním cílem náprava chovanců, (mladistvých i nedospělých) především formou trestů. Čím krutější trest, tím lepší náprava. V období vlivu Sovětského svazu a jejich pedagogiky se v zařízeních začala propagovat a šířit ideologie soutěživosti a výkonnosti. V potaz bylo bráno i politické smýšlení. Pokud byl někdo proti tehdejší politické působnosti, byl zato potrestán. Výchovným prostředkem byla hlavně práce.

Ústavy se lišily v organizaci režimu a velikosti skupin. Některé byly více donucovací (represivní), jiné méně. Záleželo, jak hodně se ústavy snažily podpořit a věnovat se vzdělávání, či spíše se soustředily na nápravu chovanců formou práce. Proto i některé ústavy byly zaměřeny jako farmy, některé se zaměřily na vyučování řemeslu a jiní nabízely chovance jako levnou pracovní sílu.

³⁹ *Theatrum historiae: sborník prací Katedry Historických Věd Fakulty Filozofické Univerzity Pardubice*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011. Dostupné z: http://uhv.upce.cz/upload/theatrum/TH7_2010.pdf

80. léta 20. století přináší prvky kolektivní výchovy a snahu o respektování individuality jedince. Problém jedince nebyl brán jako problém pro společnost, ale jako problém pro jedince samotného. Později v roce 1991, kdy vešel v platnost zákon č.3/1993 Sb., Úmluva o právech dítěte a následně v roce 2002 zákon č. č.109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních.

4.2 Režim dne dětí v prvních polepšovnicích na našem území až po současnost

Každá aktivita v polepšovnicích měla přesný řád, přesně bylo stanoveno, jak a kdy chodit, jak a kdy mluvit. Den začínal v půl páté ráno a to v jarních a letních měsících, v zimních měsících stávali chovanci v půl šesté ráno. Stávání se řídilo zvoněním zvonu, poté směly děti opustit lůžko, ustlat jej, umýt se, učesat, ustrojít a pomodlit se. Když zazněl zvon podruhé, museli chovanci opustit ložnici a do dvojestupu se seřadit na chodbě, odkud pak společně pod vedením dozorce odešli na snídani. Na tu měli čas třicet minut, poté probíhala mše a pak následovala škola či práce v dílnách. V jedenáct hodin skončila dopolední činnost, následovala modlitba, oběd, zase modlitba. Po obědě se vraceli k pracovní činnosti v jednu hodinu. V půl sedmé večer zase zazněl zvon, který oznamoval čas k večeři. Před tím však museli chovanci stihnout se umýt a převléci se ze zašpiněných věcí. Od sedmi do osmi hodin večer se chovanci školou povinní museli připravit na následující školní den. Volný čas následoval poté, rozlišen opět na teplejší měsíce kdy trval do devíti večer a zimní měsíce kdy byl volný čas vyměřen do půl deváté. Aby se chovanci odebrali do postelí, rozezněl se zase zvon, který když zazvonil jednou, signalizoval čas spát. Když zazněl po druhé, signalizoval zhasnout světla a být v naprostém tichu ve své posteli. Stejný režim dne byl i o sobotách. Trošku odlišný jen o svátcích a v neděli. Tyto dny začínaly úplně stejně, jen činnosti školní nebyly, ty však nahradila činnost v kuchyni a úklid polepšovny a dílen. Odpoledne po bohoslužbě směli jít chovanci s doprovodem na poučnou vycházku. Takto probíhal režim v zařízeních určených pro děti vyžadující mravní nápravu. Do stejných zařízení však byli umísťováni i sirotci a děti z chudých rodin.

Pokud byl mladistvý umístěn ve zvláštním oddělení při věznici, záleželo na jeho zařazení ve skupině. Skupiny byly určovány mírou trestného činu. Mladistvým do 18 let bylo umožněno se vzdělávat. Jejich volný čas byl vyplněn četbou knih z vězeňské knihovny, psaním dopisů a možností pobýt venku v prostředí věznice, vše pod stálým dozorem. Dopisy byly před odesláním přečteny, zdali neobsahují informace, které by nějak hodnotily či pomlouvaly dozorující osoby věznice.

Změny nastaly až v 90. letech, kdy se zvýšil zájem o děti v ústavech a kdy se začaly používat demokratičtější metody. Vyzdvihovala se osobnost jedince jako takového. Před rokem devadesát byl však režim v ústavech pro mládež velmi poznamenán vojenským drilem. Personál ústavů byl zatížen tradicí, která udávala jednat s nezletilými i mladistvými jako s viníky, kteří jsou povinni odsedět si trest v ústavních podmínkách. Přitom se tolik ústavní podmínky nelišily od těch vězeňských⁴⁰. Obvykle se v ústavu pracovalo deset hodin denně, v neděli se nepracovalo, spíše byly úklidy. Když byly při ústavních zařízeních založeny i učňovské školy, tak o víkendu se pečovalo o zařízení a nástroje určené k řemeslnému vzdělávání. Volný čas mohli, v té době ještě chovanci, trávit na pozemku zařízení. Většinou tomu byly určeny dvory, kde převážně chlapci se věnovali kopané. Pokud neměli kázeňský prohřešek, mohli jít s vychovatelem mimo zařízení, třeba na fotbalové utkání či do kina. Pokud bylo špatné počasí, scházeli se v jídelně či společenské místnosti, kde nad nimi byl stálý dozor. Volné chvíle zaplnili zpěvem, recitací, četbou knih s ústavní knihovny. Návštěva chovance trvala 15 minut a byl jí přítomen dohled. Pokud dítě dostalo balíček, mohlo tak přijímat jen jednou za měsíce.

Poměrně velké změny nastaly až v roce 2002. Do té doby stále platila vyhláška č. 64/1981 Sb. o školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Zákon č. 109/2002 Sb, s sebou přinesl ustanovení práv a povinností a změny oproti vyhlášce 64/1991 Sb. Rozpracoval práva a povinnosti dětí podrobně do několika bodů a zároveň práva a povinnosti ředitele zařízení a osob odpovědných za výchovu.

Ve čtvrté části jsem se věnovala historii výchovných ústavů na území Čech – jejich vzniku, fungování a dennímu režimu.

Teoretická část mé diplomové práce popisuje totální instituce a charakteristické prvky těchto institucí. Zabývá se také systémem náhradní výchovy v České republice v současnosti a legislativou s ní spojenou. V závěr teoretické části je exkurz do historie výchovných ústavů, polepšoven, na dnešním území České republiky..

⁴⁰ CZAPÓW, Czeslaw a Stanislaw JEDLEWSKI. *Resocializační pedagogika*. Praha: SPN, 1981.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Režim dne v dětském výchovném ústavu a dětském domově se školou

V této kapitole cituji výpověď bývalého klienta dětského výchovného ústavu. Z jeho výpovědi pak vybírám prvky totální instituce a porovnávám ji se současným stavem v dětském domově se školou.

5.1 Režim dne v letech 1970 – 1976 (výpověď bývalého klienta)

Pro potřebu své diplomové práce se mi podařilo získat výpověď bývalého klienta dětského výchovného ústavu, který v letech 1970 až 1976 žil právě v tomto výchovném zařízení. Vypovídal o životě a denním režimu v tomto zařízení.

„Je mi 55 let. Pocházím z Karlových Varů z rodiny, kde otec byl stavební inženýr a matka kuchařka. Do ústavu jsem se dostal proto, že jsem nechodil do školy. Od mala jsem miloval fotbal, a tak jsem utíkal ze školy na stadion. Později se k tomu přidaly drobné krádeže, rvačky. Do ústavu jsem se dostal v 8 letech a v 9 letech jsem byl zase doma. Tenkrát žádný kurátor nebyl, nebo alespoň o něm vůbec nevím. Když k nám domů dorazila šestsetrojka, tak jsem věděl, že je zle. Naložili mě do ní a už jsem jel. V 9,5 letech jsem se opět dostal do dětského domova do Plzně a po 3 měsících jsem do dětského výchovného ústavu do tzv. skupiny C. To byla skupina pro nejproblémovější klienty. Zde jsem byl od 10 let do 16 let. Pak mi byla zrušená ústavní výchova. V 17 letech jsem se oženil a jsem tu dodnes.

Hlavní budova byl zámek, v podzámčí byly byty pro zaměstnance a škola byla v parku, byl tam 1. až 4. ročník a pak 5. až 9. ročník. Za hlavní budovou byly prádelny, mandl a dílny. Společné byly ubytovací prostory, jídelna, klubovny v hlavní budově, škola mimo hlavní budovu v parku, tělocvična byla jen v parku a v létě (dráha na 60m, skok do dálky, skok do výšky, hod koulí a velká hrazda).

Těžko říct, z jakého důvodu tam děti byly, bylo to různé - záškoláctví, krádeže, také tam byly děti, co tam rodiče jen tak dali sami nebo protože nezvládali výchovu svých dětí.

Režim dne byl organizován velkou tabulí v hale v hlavní budově, ale nejsem si už jistý, jestli to bylo na týden nebo na celý měsíc. Každý oddíl měl svoje zadání a práci, kterou musel splnit. A oddíly byly 3 podle věku. První oddíl to byly malé děti do 9 let, tak tam ta náročnost

a důslednost vychovatelů byla menší než třeba u nás. 2. a 3. oddíl tam to bylo od 10 let až do 18 let, tam už žádné úlevy nebyly.

V týdnu byla ráno škola. Po škole byl oběd a po obědě sportovní odpoledne. Ten, kdo měl černý puntík, šel uklízet park atd. V 16.00 byl úklid botárny, od 16.30 psaní úkolů a učení do 18.00. Poté byla večeře. Od 18.30 volno v klubovně, televize od 20.00 a potom příprava na večerku a v 21.00 večerka.

O víkendu bylo většinou volno, třeba sportovní, kdo měl vycházku, šel ven, kdo měl černý puntík, ten musel jak ráno tak odpoledne pracovat, třeba hrabal listí v parku nebo uklízel celý areál. Po obědě se šlo znova ven, kdo měl vycházku, šel ven, kdo neměl, tak si mohl vybrat buď sport, nebo společná vycházka. A co se svátků týče, tak jsme jich moc nezažili, snad jen 1. Máj a průvod.

Hodně jsme sportovali. Měli jsme vnitrostátní i mezinárodní olympiády v mnoha odvětvích, jako fotbal, běh na 60m, 100m, 200m, 4x100m štafeta, skok do dálky, do výšky a házená. V zimě hory lyžování, společné plavání v Pardubicích. Mezi místní školou a ústavem byly také sportovní soutěže. A věřte, kam jsme přijeli, tam jsme sebrali, co se dalo, mám na mysli medaile a poháry. Škoda, že se nepodařilo uchovat to, co jsme za tu dobu nasbírali, bylo toho hodně, jak medailí, tak i pohárů. Byli jsme opravdu postrach všech olympiád. Byla jsme dobrá parta včetně našich vychovatelů.

Na žádné kroužky nebo sport mimo zařízení jsme nemohli chodit. Ani do jiné, civilní školy. Všechny činnosti jsme měli v ústavu.

Vychovatelé i učitelé měli své vlastní hodnocení našeho chování, ale nakonec se vždy dohodli na našem celkovém hodnocení. Hlavní slovo v ústavu měl ředitel spolu se svým zástupcem a vedoucím vychovatelem. Vychovatelé s námi moc nemluvili, až na výjimky, a těch jsme si vážili a respektovali jsme je.

Odměny byly ve výši 30 Kč za měsíc, kapesné, za dobré chování a ve škole za dobrý prospěch, dále to byly ty vycházky v týdnu, skupinové výlety na plavání atd.

Tresty byly za špatné chování, za špatné výsledky ve škole, za odmítnutí vychovatelům, za neukázněnost a podobně. To znamená, že jste přišel o vše, co jsem popsal výše, a navíc jste dostal černý puntík, což jste se dostal do pracovní čety a všechno záleželo na tom, jak moc jste se prohřešil proti řádu, tak dlouho jste byl v pracovní cetě (černém komandu) - většinou 1 týden až celý měsíc.

Pokoje, ve kterých jsme spali po deseti, byly pěkné. Sami jsme si nikdy nevařili, až na výjimky v létě, kdy jsme stanovali.

Ze zařízení jsem utekl jen jednou, protože kámoš šel domů na prázdniny a já ne. Po útěku se vychovatelé ke mně chovali stejně jako před útekem, jen mě akorát ostríhali dohola a na měsíc jsem byl v černém komandu. Tak jsme si říkali, když jsme se dostali do průšvihů a vychovatelé nám dávali za naše neplnění úkolů černé puntíky. Kdo měl černý puntík, tak byl ve speciální pracovní skupině pod stálým dozorem a tak jsme si my kluci říkali černé komando. A taky proto, že jsme všichni museli být ustrojeni ve stejných věcech, které nám dali vychovatelé. Uklízeli jsme park, pleli, starali se o zahradu a skleník, na vycházky jsme nemohli.

Návštěvy jsme mohli mít kdykoliv, jen jsme to museli předem nahlásit vychovateli. Mohli jsme mít návštěvu třeba celý den a mohli jsme jít i mimo zámek. Já jsem míval návštěvu 2 × 3 do roka, s rodiči jsem si psal, telefonovat jsme mohli jen výjimečně, a to si spíše volali rodiče 1 × do měsíce a ptali se na moje chování.

Nejhorší bylo po ústavu se postavit na vlastní nohy, nikdo nám s ničím nepomohl, nebyly ani žádné organizace, které by nám pomáhaly. Jinak na vše vzpomínám rád, bylo to pěkné.“

5.1.1 Výčet totálních prvků v DVÚ

Dle výpovědi bývalého klienta DVÚ a popisu charakteristických prvků totální instituce popsané v kapitole 1.3 Charakteristika totálních institucí můžeme usuzovat na níže uvedené prvky totální instituce:

- *Všechny aspekty života všech členů se odehrávají na stejném místě a podléhají stejné autoritě. „...Vychovatelé i učitelé měli své vlastní hodnocení našeho chování, ale nakonec se vždy dohodli na našem celkovém hodnocení. Hlavní slovo v ústavu měl ředitel spolu se svým zástupcem a vedoucím vychovatelem... Na žádné kroužky nebo sport mimo zařízení jsme nemohli chodit. Ani do jiné, civilní školy. Všechny činnosti jsme měli v ústavu... “*
- *Každá fáze denních aktivit členů se odehrává v bezprostřední společnosti velkého množství dalších jedinců, s nimiž je se všemi zacházeno stejně a je od nich vyžadováno, aby společně vykonávali stejné věci. „... Každý oddíl měl svoje zadání a práci, kterou musel splnit... V týdně byla ráno škola. Po škole byl oběd a po obědě sportovní odpoledne. Ten, kdo měl černou pásku, šel uklízet park atd.*

V 16.00 byl úklid botárny, od 16.30 psaní úkolů a učení do 18.00. Poté byla večeře. Od 18.30 volno v klubovně, televize od 20.00 a potom příprava na večerku a v 21.00 večerka...

- *Všechny fáze dne jsou dopředu naplánovány, na každou aktivitu přímo navazuje další v konkrétním stanoveném čase, pořadí aktivit je určeno shora formálními pravidly a představiteli instituce. „... Režim dne byl organizován velkou tabulí v hale v hlavní budově, ale nejsem si už jistý, jestli to bylo na týden nebo na celý měsíc...“*
- *Vynucované aktivity jsou shrnuty do uceleného, racionálního plánu, údajně sestaveného za účelem splnění oficiálního poslání instituce. „...Kdo měl černý puntík, tak byl ve speciální pracovní skupině pod stálým dozorem a tak jsme si my kluci říkali černé komando. A taky proto, že jsme všichni museli být ustrojeni ve stejných věcech, které nám dali vychovatelé. Uklízeli jsme park, pleli, starali se o zahradu a skleník, na vycházky jsme nemohli...“*
- *Bariéry oddělující různé sféry života, jako je spánek, hra, práce, jsou v totální instituci odstraněny, všechny tyto aktivity se odehrávají na jednom místě. „...Společné byly bytovací prostory, jídelna, klubovny v hlavní budově ... Pokoje, ve kterých jsme spali po deseti, byly pěkné...“*
- *Existuje nepřekročitelná bariéra mezi zaměstnanci instituce a chovanci, mezi těmito skupinami neexistuje mobilita – pozn. Je bezpochyby jasné, že v takovém typu zařízení nebyla možná mobilita mezi skupinou vychovatelů, učitelů a skupinou chovanců.*
- *Zaměstnanci mají o chovancích více informací než naopak. – pozn. Zaměstnanci měli k dispozici veškeré osobní materiály jednotlivých chovanců, měli přehled o jejich rodinách, problémech apod. Naopak chovanci měli o svých vychovatelích či učitelích jen ty informace, které jim sami o vlastní vůli poskytl.*
- *Totální povaha institucí je symbolizována bariérami, které brání setkávání s vnějším světem: „...Návštěvy jsme mohli mít kdykoliv, jen jsme to museli předem nahlásit vychovateli... A co se svátků týče, tak jsme jich moc nezažili, snad jen 1. Máj a průvod... Já jsem míval návštěvu 2 × 3 do roka, s rodiči jsem si psal,*

telefonovat jsme mohli jen výjimečně, a to si spíše volali rodiče 1 × do měsíce a ptali se na moje chování...“

Mezi další prvky totální instituce můžeme zahrnout nošení ústavního oblečení a ostříhání dohola za trest a účast na velkém množství sportovních utkání spolu s vychovateli, které jistě mělo přispět ke snižování napětí mezi klienty a personálem. Bezpochyby v případě tohoto klienta došlo ke konverzi - jedinec převzal institucionální identitu chovance, snažil se tuto roli hrát co nejlépe: „...*Jinak na vše vzpomínám rád, bylo to pěkné...*“

5.2 Režim dne v dětském domově se školou – současný stav

Pracovní den:

- 6.30 - budíček, děti budí noční vychovatel, asistent pedagoga
- 6.30 – 7.20 - hygiena
- 7.20 – 7.40 - snídaně. Snídaně probíhá na rodinných skupinách, kuchařky přivezou dětem před byty stojan se surovinami a děti spolu s vychovateli připraví snídani a společně posnídají. Svačiny mají děti rovněž dovezeny spolu se snídání, také jako polotovar. Za pomoci vychovatele si svačiny připraví. Každá výchovná rodinná skupina má svoji kuchyňku, kde si děti jednou za 14 dní samy o víkendu vaří. Učí se tak hospodařit a organizovat si den tak, aby zvládly připravit jídlo pro sebe a ostatní členy. Učí se vzájemně spolupracovat, respektovat se.
- 7.40 – 7.45 - přechod do ZŠ, školní třídy jsou sice v jiné budově, nicméně obě budovy jsou propojeny tunelem. Děti tedy vůbec neopustí budovu do venkovního prostoru.
- 8.00 – 13.15 - školní vyučování
- 13.25 – 14.00 - oběd. Žáci, kteří končí vyučování, jdou na oběd s vychovateli, žáci, kteří pokračují v odpolední výuce, jdou na oběd s učiteli.
- 14.00 – 16.00 - odpolední školní vyučování (zpravidla úterý a čtvrtky) či odpolední volnočasové aktivity (pracovní činnost, sport, zájmové kroužky). Děti, které mají dobré chování a řídí dle pravidel a řádu zařízení, mají možnost docházet na kroužky mimo zařízení. Ty děti, které porušují opakovaně pravidla, si musí vybrat kroužek v rámci DDS, které nabízejí vychovatelé nebo mají pracovní činnosti, tzn. úklid okolí DDS. Děti, které zvládají své chování, mohou využívat i volných vycházek mimo zařízení. Volná vycházka je pro děti v DDS velmi motivující.
- 16.00 – 16.20 - svačina

- 6.20 – 17.45 - sport, turistika a jiná zájmová činnost
- 17.45 – 18.15 – večeře
- 18.30 – 20.15 - příprava na vyučování, úklid, osobní hygiena. Příprava na vyučování probíhá dle individuálních potřeb dětí, některé vyžadují pomoc a jiní jsou samostatnější.
- 20.15 – 20.45 - denní hodnocení. Celá rodinná skupina společně hodnotí, jak se každému členu skupiny den vydařil, každý obdrží hodnocení (barevnou pásku)
- 21.00 - večerka.

Volný den, svátek, prázdniny:

- 8.30 - budíček
- 8.30 – 9.00 - hygiena, úklid
- 9.00 – 9.30 - snídaně
- 9.30 – 12.00 - dopolední výchovná činnost
- 12.00 – 12.30 - oběd
- 12.30 – 13.00 - polední klid
- 13.00 – 16.00 - odpolední výchovná činnost (zájmová činnost, sport, výlety)
- 16.00 – 16.30 - svačina
- 16.30 – 18.00 - odpolední výchovná činnost
- 18.00 – 18.30 - večeře
- 18.30 – 19.30 - osobní volno, úklid, osobní hygiena, TV
- 19.30 – 20.00 - denní hodnocení
- 20.00 – 22.00 - sledování TV
- 22.00 – večerka

Klienti mohou podle svého chování až 3 víkendy v měsíci strávit doma. Návštěvy jsou povolené po předchozí domluvě s vychovatelem. Děti mohou denně volat svým rodičům, pokud potřebují, mohou po omezenou dobu volat i ze služebního telefonu. Každý klient má svého „klíčového pracovníka“, který ho provází po celou dobu pobytu ve výchovném zařízení a pomáhá mu s řešením jeho problémů. Jeden měsíc po nástupu do zařízení se koná první případová konference za účasti klienta, jeho rodičů, kurátora, etopeda, sociální pracovnice a klíčového pracovníka. Na tomto setkání se stanoví zakázka – řešení konkrétních problémů klienta a definují se postupné kroky k vyřešení problémů. Další případové konference se konají dle potřeby a vždy před ukončením školní docházky, kdy se řeší další vzdělávání

klienta. Nejspolehlivější klienti navštěvují základní školu mimo zařízení, ostatní se mohou zúčastňovat volnočasových aktivit mimo zařízení. Všichni klienti jsou zařazeni do terapií dle svého zájmu a navštěvují programy k rozvoji osobnosti organizované neziskovými organizacemi.

5.2.1 Výčet totálních prvků v DDS

I zde přistupujeme k výčtu totální prvků na základě charakteristiky rysů totální instituce dle Goffmana (kapitola 1.3 Charakteristikat otální instituce).

- Všechny aspekty života všech členů se odehrávají na stejném místě a podléhají stejné autoritě. *Veškeré aspekty života klientů se odehrávají ve 4 budovách (ubytovna, škola, jídelna, tělocvična) společně propojených průchody bez nutnosti opustit budovu.*
- Každá fáze denních aktivit členů se odehrává v bezprostřední společnosti velkého množství dalších jedinců, s nimiž je se všemi zacházeno stejně a je od nich vyžadováno, aby společně vykonávali stejné věci. *V DDS je rámcový režim pracovního a volného dne, který musí dodržovat všechny výchovné skupiny a to z důvodu organizačních (provoz školy, jídelny, střídání pracovních směn vychovatelů, společné zájmové činnosti, apod.). Rodinné skupiny jsou max. po 8 klientech (většinou se jedná o homogenní skupiny).*
- Všechny fáze dne jsou dopředu naplánovány, na každou aktivitu přímo navazuje další v konkrétním stanoveném čase, pořadí aktivit je určeno shora formálními pravidly a představiteli instituce. *Vychovatelé sestavují týdenní plány činnosti výchovné skupiny, na kterých se mohou podílet i klienti a které podléhají kontrole vedení zařízení.*
- Vynucované aktivity jsou shrnuty do uceleného, racionálního plánu, údajně sestaveného za účelem splnění oficiálního poslání instituce. *Klienti, kteří jsou potrestáni za vážný prohřešek (útek, kouření, agresivita, napadení) odebráním výhod, se musí zúčastnit pracovních činností (úklid okolí zařízení) na úkor účasti v zájmových činnostech, zakázané mají využívání počítače k hraní her a sledování zábavných či sportovních pořadů v televizi.*
- Existuje nepřekročitelná bariéra mezi zaměstnanci instituce a chovanci, mezi těmito skupinami neexistuje mobilita. *Zaměstnanec zařízení se nemůže stát chovancem. Existují hranice mezi těmito skupinami, za jejichž překročení jsou klienti trestáni (tykání vychovateli, učiteli)*

- Zaměstnanci mají o chovancích více informací než naopak. *Každý pedagogický pracovník má povinnost se v určitém časovém období seznámit s osobními materiály každého nového klienta. Zaměstnanci sdělují klientům o sobě jen ty osobní informace, které uznají za vhodné. Existuje úzus, že jednotliví zaměstnanci nesdělují klientům žádné osobní informace o jiném zaměstnanci.*
- Totální povaha institucí je symbolizována bariérami, které brání setkávání s vnějším světem a znemožňují odchod, tyto bariéry často mají i konkrétní materiální formu (zamčené dveře, vysoké zdi, ostnatý drát atd.). *V prostorách, ve kterých se pohybují klienti, jsou dveře zabezpečeny čipem, který mohou použít jen zaměstnanci zařízení. Přesto není zařízení uzamčeno zcela, klient může opustit budovy, ale jen s předchozím svolením pedagogického pracovníka nebo v jeho doprovodu.*

5.3 Porovnání DVÚ a DDŠ z hlediska totální instituce

Při porovnání DVÚ v 70. letech 20. století a stejného zařízení DDŠ po 40 letech z hlediska výčtu prvků totálních institucí musíme konstatovat, že z tohoto pohledu se jejich charakteristika totální instituce nezměnila. Změnily se pouze materiální podmínky. Současný dětský domov sídlí v nové moderní budově na okraji okresního města, klienti mají k dispozici moderní ubytovací prostory plně vyhovující všem hygienickým požadavkům na prostor i kvalitu bydlení. Žijí na skupinách rodinného typu, max. po 8 dětech, s vlastním obývacím pokojem, kuchyňkou, sociálním zařízením. Děti obývají ložnice maximálně po dvou, každé dítě má svůj vlastní pracovní stůl, skříňku, poličku. Každá skupina má k dispozici pokoj pro nemocné děti (izolace). Všechny prostory jsou přístupné i klientům na vozíčku, v budovách jsou výtahy. Přibyly nové formy práce – klíčový pracovník, případová konference, terapie, programy pro rozvoj osobnosti.

Je třeba se ptát, proč se nezměnily základní prvky práce s klienty, zda je nutné měnit a hledat nové formy a metody procesu resocializace a reedukace klientů a zda je vůbec možné a reálné v zařízení pro výkon nařízené ústavní výchovy tyto charakteristiky změnit.

Po změně politické situace v roce 1989 došlo i k zásadní změně společenské. Společnost již nepotřebuje vychovávat poslušné jedince bez vlastního názoru, ale naopak sebevědomé a za sebe zodpovědné osobnosti. Bohužel zcela logicky s tak velkou změnou politickou a společenskou došlo k naprosté destrukci stávající socialistické morálky, nepsaného zákona společnosti. Rychlost tvoření nového modelu nové morálky je odpovídající pozvolné změně

myšlení jednotlivých členů společnosti, stále ještě přetrvává určitá míra chaosu. Proto i transformace „starých“ výchovných ústavů je pomalá, mnohdy i těžkopádná. Pedagogové stále hledají nové formy práce – např. zapojení klientů do různých terapií, spolupráce s externími neziskovými organizacemi, s rodinami klientů apod. Mnohdy si logicky kladou otázky, zda nové formy práce mohou pomoci k resocializaci klientů, zda „staré“ formy práce zaměřené na vynucování kázně a poslušnosti bez přemýšlení nebyly účinnější.

V souvislosti s těmito a dalšími otázkami mě zajímalo, zda i ostatní dětské domovy se školou v České republice jsou v podobné situaci jako ve výše uvedeném DDŠ. Proto jsem se rozhodla uskutečnit průzkum pomocí dotazníkové metody a zjistit, do jaké míry se v těchto zařízeních vyskytují prvky totální instituce, tzn., do jaké míry došlo k přeměně původních dětských výchovných ústavů v moderní dětské domovy se školou, které jsou schopny splnit očekávaný cíl společenské zakázky – resocializaci dětí umístěných do těchto ústavů.

6 Výzkumná část

Prvky totální instituce vycházejí z charakteristiky jevů, které se vyskytovaly a do určité míry vyskytují v ústavních zařízeních, jako jsou dnešní dětské domovy se školou. Prvky totální instituce:

- Společné bydliště a pracoviště
- Společný režim
- Jedno vedení
- Jeden systém odměn a trestů
- Absence specificky výchovných činností
- Uzavřenost instituce reedukačního charakteru
- Neustálý dohled, dozor
- Manifestační cíl změny v chování klienta
- Sociální distance mezi klienty a personálem
- Vynucené aktivity klientů
- Distanc rodinného způsobu života a vedení domácnosti
- Neexistence - absence vzájemné empatie
- Přesouvání neúspěchu za reedukaci na dítě - klienta (udělali jsme vše, ale dítě je prostě nezměnitelné)
- Homogenní skupiny⁴¹

Cílem následujícího výzkumného šetření bylo zjistit, zda se tyto prvky vyskytují i v dnešních dětských domovech se školou.

6.1 Dotazníková metoda

Pro svůj výzkum jsem zvolila dotazníkovou metodu. Tato metoda znamená shromažďování informací od dotazovaných osob a je určena pro hromadné získávání údajů. Její objektivní výsledek závisí na teoretické bázi, z níž tazatel vychází a z promyšlené vědecké hypotézy, která je určujícím podkladem ke stylizaci otázek tak, aby postihovaly podstatné rysy zkoumaných jevů a procesů.

Dotazník se skládá ze dvou úkolových jednotek: otázka = položka.

⁴¹ SEKERA, Julius. *Mikrořízení a interpersonální vztahy v organizacích ústavní výchovy*. Ostrava: Facultatis paedagogicae universitatis Ostraviensis, 2001.

Osoba, které je určen dotazník, se nazývá respondent.

Dotazovaný (respondent) má označit tu položku, která je identická s jeho názorem nebo znalostí o dané věci, a pokud se jedná o možnost výběru, vyžaduje se, aby určil míru souhlasu či nesouhlasu.

Důležité je, aby respondent po pozorném pročtení otázku zcela jednoznačně pochopil, aby nedávala možnost rozdílné interpretaci u žádného jedince či skupiny. Otázka má vyžadovat pouze jednu informaci. Je potřeba vyloučit takové otázky, které vyžadují specifické znalosti, informace, jež nejsou běžně dostupné. Významnou roli má stylisticky promyšlená a gramaticky správná skladba otázky.

„Přesná formulace konkrétního cíle a úlohy dotazníku ve vztahu ke zvolenému problému je základní podmínkou účelného koncipování dotazníku. Přispívá k cílevědomému obsahovému zaměření dotazníku i k jasnému zaměření jednotlivých položek na uzlové momenty. Naproti tomu nepřesné anebo příliš povrchní vymezení problému vede obyčejně k neujasněnosti celkové obsahové koncepce dotazníku a k orientaci na náhodné, nepodstatné stránky při shromažďování dat“⁴².

Z uvedené charakteristiky vyplývá požadavek, aby každý dotazník měl proporcionální, logicky a obsahově promyšlenou strukturu.

6.2 Dotazník

V rámci svého průzkumu jsem v únoru 2015 oslovila 26 dětských domovů se školou v České republice. Všechny dotyčené dětské domovy se školou jsem předem oslovila a vysvětlila jim důvod mého dotazování. Následně jim byl zaslán elektronickou poštou dotazník. Tento postup se mi osvědčil, z 26 oslovených ústavů se vrátilo 25 odpovědí.

Na základě charakteristiky prvků totální (kapitola 1. 3 Charakteristika totální instituce) jsem vypracovala dotazník, ve kterém jsem záměrně tyto prvky totální instice ukryla. Tyto prvky totální instituce vyplývají z rysů totální instituce dle E. Goffmana na jehož základě byly shledány shody v bývalém zařízení ústavní výchovy a dnešním dětském domově se školou.

Prostřednictvím e-mailu obdrželi sociální pracovníci zařízení elektronický dotazník s 25 otázkami, uzavřenými (s možností výběru z více možností i dichotomní), polootevřené (výběr z více možností nebo s možností otevřené odpovědi) a otevřené. Dotazník byl

⁴² J. SKALKOVÁ A KOL.: *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha, SPN 1983

koncipován jako jednoduchý typu otázka – odpověď z důvodu větší šance na vyplnění sociálními pracovníky a z důvodu jednoznačnějšího vyhodnocování.

U jednotlivých otázek jsem si předem určila ty odpovědi, které odkazovaly na prvky totální instituce a byly ohodnoceny mínusovým bodem, a ostatní odpovědi, které byly ohodnoceny plusovým bodem. Součtem těchto bodů se každé jednotlivé zařízení zařadilo na stupnici podle počtu totálních prvků vyskytujících se v tomto ústavu. Následně bylo zkoumáno prostřednictvím korelačního grafu, zda existuje vztah mezi mírou totálních prvků a množstvím útěků klientů z tohoto zařízení. Na závěr jsem se věnovala jednotlivým jevům totální instituce a sledovala jsem míru jejího rozšíření v dětských domovech se školou v České republice.

Dále je uveden seznam otázek a možností odpovědí. Ty odpovědi, které považuji za projev prvku totální instituce, jsem pouze v tomto dokumentu označila zvýrazněním. Zvýrazněné jsou proto, že představují právě ty prvky totální instituce, které jsem do dotazníku záměrně ukryla. Ukryté prvky jsou klíčem ke zjištění cíle mé diplomové práce.

V příloze diplomové práce je uveden dotazník tak, jak byl předložen respondentům.

1. Z kolika budov je vaše zařízení architektonicky situované (za jednu budovu je považován i komplex několika budov, ve kterém se klienti mohou pohybovat, aniž by opustili vnitřní prostor budov – tzn. průchody z jedné budovy do druhé)

- a) jedna budova
- b) dvě budovy
- c) tři budovy
- d) jiné – uveďte.....

2. Jakým způsobem, je organizován režim dne klientů ve vašem zařízení?

- a) režim dne je vždy dopředu naplánován a musí být dodržován, měnit lze jen výjimečně se svolením hlavního vychovatele
- b) režim dne je plánovaný jen z části a je ponechán prostor k využití dle individuálních potřeb jedince
- c) režim dne je variabilní, tvoří se během dne, dle aktuálních požadavků a přání klientů

3. Uveďte, jako váhu má hodnocení klienta v jednotlivých výchovných oblastech na jeho celkovém hodnocení:

- a) hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve škole
- b) hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve výchovné skupině
- c) obě oblasti spolupracují, mají stejný vliv
- d) tyto oblasti nespolečně pracují, každá oblast hodnotí zvlášť bez vlivu té druhé

4. Kdo vytváří výchovný systém ve vašem zařízení?

- a) ředitel
- b) ředitel se svými zástupci (vedoucími jednotlivých oblastí- výchova a škola)
- c) všichni pedagogičtí pracovníci zařízení
- d) jiné

5. Jaké možnosti odměn máte pro klienty ve vašem zařízení?

- a) možnost trávení volného času mimo zařízení
- b) finanční odměna
- c) kulturní nebo sportovní akce
- d) věcný dar
- e) jiné

6. Jaká negativní opatření používáte u klientů ve vašem zařízení?

- a) omezení trávení volného času mimo zařízení
- b) omezení návštěv
- c) omezení sledování TV, přístupu na PC apod.
- d) omezení volnočasových aktivit
- e) snížené kapesné

7. Uveďte, zdali hodnocení klienta může být ovlivněno, že k hodnocení přistupujete

- a) S přihlédnutím k individualitě klienta (např. odlišnosti jako věk, SPU, IQ, medikace)
- b) stejná pravidla vždy a pro všechny
- c) s důslednějším dohledem u nových klientů v adaptační fázi
- d) jiné - uveďte

8. Jaké činnosti jsou ve vašem zařízení využívány? (0 – 2 možnosti – prvek totální instituce – B; 3 a více činností - A)

- a) terapie

- b) komunitní setkání – celého zařízení, po skupinách
- c) zátěžové pobyty
- d) sportovní akce mimo DDŠ a systém DDŠ
- e) volnočasové aktivity mimo zařízení
- f) spolupráce s neziskovými organizacemi zaměřujícími se na práci s dětmi z DDŠ
- g) kulturní a jiné akce mimo DDŠ
- h) jiné

9. Pořádáte dny otevřených dveří?

- a) ano – jak často.....
- b) ne

10. Pořádá vaše zařízení sportovní, kulturní akce pro další DDŠ?

- a) ano – jaké.....
- b) ne

11. Mohou docházet vaši klienti do „civilní“ školy?

- a) ano
- b) ne

12. Má vaše zařízení webovou stránku?

- a) ano
- b) ne

13. Je veškerá činnost dětí pod stálým přímým dozorem pedagogických pracovníků

- a) ano
- b) ne

14. Mohou nastat situace, kdy klient může mít „chvilku pro sebe“ (v určitém soukromí bez přímého dozoru pedagogického pracovníka, např. ve svém pokoji)?

- a) ano
- b) ne

15. Jak probíhají návštěvy klientů?

- a) klient smí s návštěvou opustit zařízení
- b) návštěva pouze v návštěvní místnosti
- c) návštěva pouze v areálu DDŠ

d) jiné

16. Uved'te, jaké způsoby komunikace s rodinou klienta využíváte?

a) případové konference

b) telefon

c) e-mail

d) osobně

e) jiné.....

17. Jak často má klient možnost komunikovat s rodinou?

a) jednou za den

b) jednou za týden

c) jednou za měsíc

d) jiné.....

18. Jak klienti oslovují dospělé?

a) vykají s oslovením pane / paní a příjmení dospělého

b) vykají s oslovením pane/ paní a křestní jméno dospělého

c) vykají s oslovením pane/ paní + role (učitelko.....)

d) oslovují teto/ strejdo - vy

e) oslovují teto /strejdo - ty

f) tykají – jméno

19. Existuje u vás systém „klíčových pracovníků“ (myšleno patron klienta)

a) ano

b) ne

20. Podílejí se klienti na plánu činností spolu s vychovateli?

a) ano

b) ne

21. Probíhají u vás případové konference klientů za účasti klienta, zástupce rodiny, kurátora a zástupce DDŠ?

a) ano

b) ne

c) jiné uveďte, kdo se PK zúčastňuje

22. Jak často máte setkání spolusprávy ve vašem zařízení?

- a) 1 × týdně
- b) 1 × měsíčně
- c) 1 × čtvrtletně
- d) nepravidelně – příležitostně dle potřeb
- e) spolusprávu nemáme

23. Uveďte, jaké skupiny máte ve vašem zařízení?

- a) chlapecké
- b) chlapecké a dívčí
- c) smíšené

24. Jaký byl celkový počet útěků ve vašem zařízení v loňském kalendářním roce?

.....

25. Jaké terapie při práci s klienty využíváte?

- a) canisterapie
- b) muzikoterapie
- c) arteterapie
- d) hipoterapie
- e) ergoterapie
- f) jiné

6.3 Vyhodnocení dotazníku

Přehled jednotlivých typů odpovědí u jednotlivých výchovných zařízení uvádím v přehledné tabulce níže.

OT.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
DDS																								
1	A	B	C	B	A	A	A	A	A	A	A	A	B	A	A	A	A	A	A	B	A	C	C	130
2	B	B	C	B	B	E	B	B	B	B	B	A	B	A	A	B	A	A	A	A	B	B	A	32
3	C	A	C	A	A	A	A	A	B	A	B	A	A	B	B	D	A	C	B	B	B	E	B	53
4	B	A	C	B	A	A	A	A	A	A	A	A	B	A	A	A	B	A	B	A	A	B	A	163
5	C	B	C	B	A	C	B	A	B	A	B	A	B	B	A	A	A	A	B	A	A	A	C	138
6	C	A	B	B	A	E	A	A	B	A	B	A	B	A	A	D	A	A	B	B	B	D	B	38
7	A	A	C	B	A	A	A	A	B	A	B	A	B	A	A	A	A	A	A	B	A	B	C	7
8	B	B	C	B	A	A	A	A	A	A	B	A	B	A	A	A	A	A	A	A	A	B	A	129
9	C	B	C	B	A	A	A	A	A	A	A	A	B	A	A	A	A	A	B	A	A	E	C	115
10	A	B	C	B	A	A	B	A	B	A	A	A	A	B	A	A	A	A	B	A	A	D	A	8
11	C	B	C	B	A	A	A	A	B	A	A	A	B	A	A	A	A	A	B	A	A	A	C	124
12	B	A	C	C	A	A	A	A	A	A	B	A	A	B	A	A	A	A	B	A	A	C	A	59
13	A	B	C	B	A	A	B	A	A	A	A	A	B	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	19
14	A	A	C	A	A	A	A	A	B	A	B	A	A	B	A	D	A	C	A	B	A	E	A	76
15	B	A	C	B	A	A	A	A	B	B	B	A	B	B	A	A	A	B	A	A	A	A	A	7
16	C	B	C	B	A	A	A	B	B	A	A	A	B	B	C	D	A	B	A	A	B	B	B	8
17	C	B	C	B	A	A	A	B	B	A	A	A	B	B	C	A	A	C	A	A	B	B	B	8
18	B	A	B	B	A	A	A	A	B	A	B	A	B	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	24
19	C	B	C	B	A	A	A	A	B	A	A	A	B	A	A	A	A	A	A	A	A	B	C	131
20	A	B	C	B	A	A	A	A	B	A	A	A	B	A	A	A	A	A	B	A	A	A	C	33
21	C	B	B	B	A	A	A	A	B	A	A	A	B	B	C	D	A	C	A	A	A	B	B	8
22	C	A	C	B	A	A	A	B	A	A	B	A	A	B	B	D	A	A	B	A	A	B	A	54
23	C	B	C	B	A	A	A	A	B	A	B	A	B	A	A	A	A	A	A	A	A	D	C	56
24	A	A	C	B	A	A	A	A	A	A	A	A	A	B	A	A	A	A	A	A	A	A	B	11
25	A	B	C	A	A	A	A	B	A	A	B	A	B	A	A	B	A	A	A	A	B	A	A	44

Tabulka 1 Výskyt prvků totální instituce

Jednotlivé dětské domovy se školou jsou uvedeny na řádcích pod pořadovým číslem. Ve sloupcích jsou odpovědi na jednotlivé otázky. Poslední sloupec uvádí počet útěků

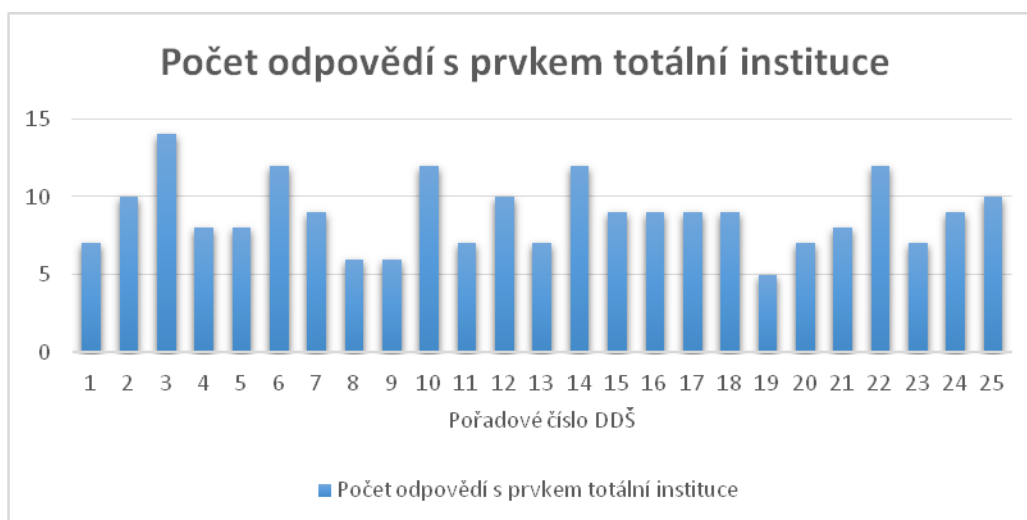
z konkrétního zařízení ve školním roce 2013/2014. Šedě podbarvené jsou odpovědi s prvky totální instituce.

Z uvedené tabulky je patrné, že téměř všechny dětské domovy se školou si jsou podobné v otázce hodnocení klientů, řešení vytváření výchovného systému a systému odměn a trestů, možnosti klientů docházet do základní školy mimo výchovné zařízení, všechna zařízení mají své webové stránky. Jsou si také velmi podobné v komunikaci ústavu s rodiči a možnosti komunikace dětí se svými rodinami. V ostatních otázkách se již jednotlivá zařízení liší.

6.4 Míra počtu prvků totální instituce v jednotlivých výchovných zařízeních

Pořadové číslo DDŠ	Počet odpovědí s prvkem totální instituce	Vyjádření v procentech
1	7	30,4
2	10	43,5
3	14	60,9
4	8	34,8
5	8	34,8
6	12	52,2
7	9	39,1
8	6	26,1
9	6	26,1
10	12	52,2
11	7	30,4
12	10	43,5
13	7	30,4
14	12	52,2
15	9	39,1
16	9	39,1
17	9	39,1
18	9	39,1
19	5	21,7
20	7	30,4
21	8	34,8
22	12	52,2
23	7	30,4
24	9	39,1
25	10	43,5
Celkem	222	38,6
Průměr	8,9	38,6

Tabulka 2 Počet výskytu prvků totální instituce v jednotlivých zařízeních

Obrázek 1 Graf počet prvků totální instituce v jednotlivých zařízeních

Průměrný počet prvků totální instituce je 8,8 prvků, tj. 38,3 %. V téměř polovině všech dětských domovů se školou (přesně 12) se vyskytuje 8–10 prvků totální instituce, v 8 výchovných zařízeních je 7 a méně těchto prvků, zbývajících 5 ústavů vykazuje více jak 11 prvků totálních prvků z 23 možných. To znamená, že v rámci do celkového průměru se vejde 20 zařízení z 25 celkem, tj. 80 % všech ústavů. Jednotlivé prvky jsou následně rozebrány.

6.5 Vztah počtu prvků totální instituce a množství útěků z výchovných zařízení

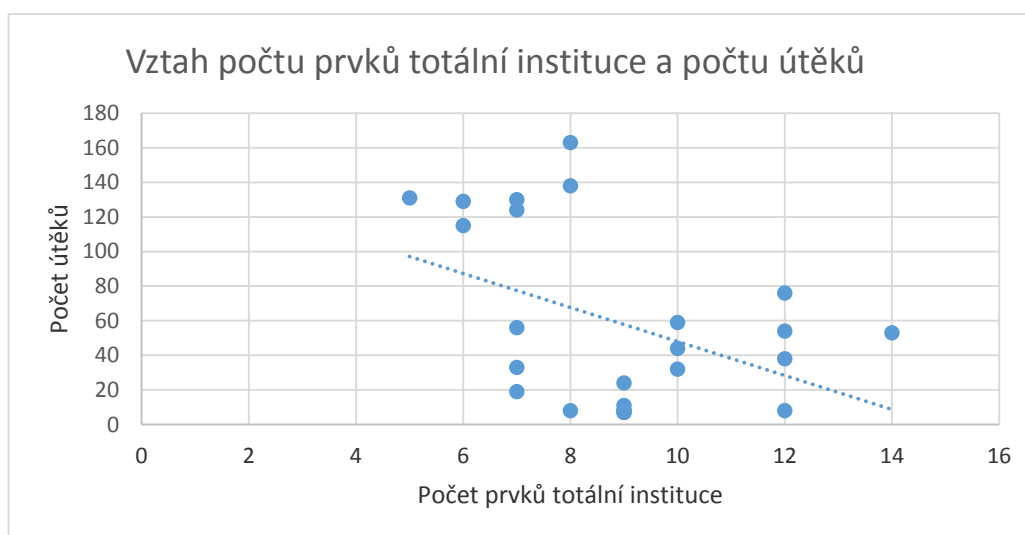
Zajímalo mě, zda určitá míra totální instituce má nějaký vliv na celkový počet útěků z jednotlivých zařízení. Počty útěků jsou ze školního roku 2013/2014.

DDŠ	Počet odpovědí s prvkem totální instituce	Počet útěků
1	7	130
2	10	32
3	14	53
4	8	163
5	8	138
6	12	38
7	9	7
8	6	129
9	6	115
10	12	8
11	7	124
12	10	59
13	7	19

DDŠ	Počet odpovědí s prvkem totální instituce	Počet útěků
14	12	76
15	9	7
16	9	8
17	9	8
18	9	24
19	5	131
20	7	33
21	8	8
22	12	54
23	7	56
24	9	11
25	10	44
Celkem	222	1475
Průměr	8,8	59

Tabulka 3 Vztah počtů prvků totální instituce a počtu útěků

V tabulce č. 3 jsou uvedeny počty prvků totální instituce a počty útěků klientů z každého výchovného zařízení. Modře vyznačených 12 ústavů splňují podmínku výskytu menšího nebo stejného průměrného počtu výskytu prvků totální instituce (tj. 9) a průměrného počtu útěků (tj. 59). Pro zjištění, zda existuje vztah mezi těmito dvěma jevy, jsem zjišťovala pomocí bodového (kontingenčního) grafu.

Obrázek 2 Vztah počtu prvků totální instituce a počtu útěků

Z tohoto grafu jsou patrné následující jevy: s výrazně menším množstvím výskytu prvků totální instituce souvisí vyšší množství útěků, přibližně v mírně podprůměrném výskytu těchto prvků (7, 8) počty útěků oscilují mezi vysokým množstvím a nízkým počtem útěků, od

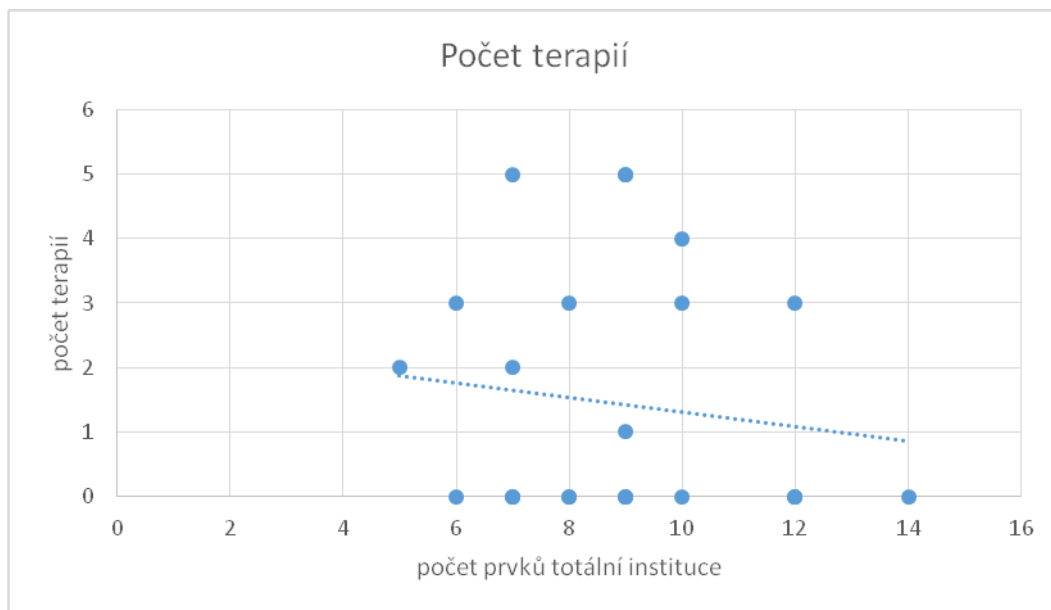
průměrného počtu prvků, tj. 9, se množství útěků výrazně snižuje. To znamená, že čím je výchovné zařízení uzavřenější, více režimové, tím klienti méně utíkají. Možná vysvětlení tohoto jevu jsou, že klienti v otevřenějších ústavech mají větší zodpovědnost za své chování a jednání, a to i včetně volby řešit nějaký problém útekem, a že se klienti uzavřenějších ústavů bojí kázeňských následků svých útěků.

6.6 Vztah počtu terapií a počtu prvků totální instituce

Ve své práci jsem se taky zajímala o to, zda spolu souvisí počet terapií prováděných ve výchovném zařízení s počtem prvků totální instituce v této organizaci.

DDŠ	Počet odpovědí s prvkem totální instituce	Počet terapií
1	7	5
2	10	3
3	14	0
4	8	3
5	8	0
6	12	0
7	9	0
8	6	0
9	6	3
10	12	0
11	7	0
12	10	0
13	7	2
14	12	3
15	9	1
16	9	0
17	9	0
18	9	5
19	5	2
20	7	0
21	8	0
22	12	0
23	7	0
24	9	5
25	10	4
Celkem	222	36
Průměr	8,9	1,4

Tabulka 4 Vztah počtu prvků totální instituce a počtu terapií

Obrázek 3 Počet prvků totální instituce a počtu terapií

Ve výše uvedené tabulce uvádím v přehledu počet prvků totální instituce a počet využívaných terapií v jednotlivých zařízeních. Z kontingenčního grafu vyplývá, že nemůžeme mluvit o přímém vztahu počtu prvků totální instituce a počtu využívaných terapií.

6.7 Zastoupení jednotlivých prvků totální instituce ve výchovných zařízeních v České republice

V této kapitole rozebírám jednotlivé prvky totální instituce a jejich výskyt v současných dětských domovech se školou v ČR. Odpovědi, které jsem vyhodnotila jako projev prvku totální instituce, jsem barevně vyznačila.

6.7.1 Počet budov

V první otázce jsem zjišťovala, jaké jsou možnosti současných dětských domovů se školou v otázce oddělení jednotlivých částí života klienta po stránce prostorové. Zda klienti nejsou soustředěni pouze v jedné budově, ve které by se odehrávaly všechny části dne, nebo zda během dne přecházejí za jednotlivými činnostmi (ubytování, stravování, vzdělávání, volný čas apod.) do různých budov. Přestože některá zařízení jsou nově postavená, moderní, vlastní budovu pro školu, jídelnu, ubytovnu atd., tak tyto budovy jsou stavebně propojeny tunely, prostřednictvím kterých se klienti dostanou z jedné budovy do druhé, aniž by opustili vnitřní prostor. Takovou budovu jsem hodnotila jako budovu jedinou.

Počet samostatných budov	Jedna	Dvě	Tři
Počet DDŠ	7	7	11
Vyjádřeno v %	28 %	28 %	44 %

Tabulka 5 Počet budov jednotlivých DDŠ

Téměř polovina oslovených zařízení má k dispozici tři samostatné budovy, pouhé dvě samostatné budovy 28 % dotázaných, jednu budovu taktéž. Nicméně je třeba znovu podotknout, že jednu budovu považují i více budov spojených průchody.

Tento prvek totální instituce je zařízením dán, zaměstnanci těchto zařízení se mohou pouze snažit striktně vymezit prostory pro jednotlivé činnosti dne tak, aby klienti neprožívali celý den v jednom jediném prostoru.

6.7.2 Organizace režimu dne

V další otázce jsem sledovala, zda a jak jsou všechny fáze dne dopředu naplánovány, a zda jsou aktivity určeny shora formálními pravidly a představiteli instituce.

Organizace dne	režim dne je vždy dopředu naplánován a musí být dodržován, měnit lze jen výjimečně se svolením hlavního vychovatele	režim dne je plánovaný jen z části a je ponechán prostor k využití dle individuálních potřeb jedince	režim dne je variabilní, tvoří se během dne, dle aktuálních požadavků a přání klientů
Počet DDŠ	10	15	0
Vyjádřeno v %	40 %	60 %	0 %

Tabulka 6 Organizace režimu dne

Celých 40 % výchovných zařízení plánuje svoji činnost během dne dopředu a tento plán nelze bez svolení vedoucího vychovatele změnit, 60 % ústavů sice svoji činnost během dne plánuje, ale tento plán lze během dne dle potřeb změnit a k této změně není nutný souhlas hlavního vychovatele. Žádný dětský domov nefunguje bez předem daného plánu činností. Myslím, že ve větších ústavech s kapacitou nad 20 dětí je nutné aktivity během dne z důvodu organizace plánovat, zatímco menší ústavy by mohly svoji činnost více přizpůsobit aktuálním požadavkům klientů, mohly by být flexibilnější.

6.7.3 Vliv na hodnocení klienta

V této otázce jsem sledovala, zda při celkovém hodnocení klienta není upřednostňována jedna ze dvou hlavních oblastí života klienta ve výchovném zařízení, nebo zda tyto dvě oblasti spolupracují či hodnotí každá zvlášť.

Vliv na hodnocení klienta	hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve škole	hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve výchovné skupině	obě oblasti spolupracují, mají stejný vliv	tyto oblasti nespolupracují, každá oblast hodnotí zvlášť bez vlivu té druhé
Počty DDŠ	0	3	22	0
Vyjádřeno v %	0 %	12 %	88 %	0 %

Tabulka 7 Vliv na hodnocení klienta

Nejvíce ústavů, a to 22, při svém hodnocení neupřednostňuje žádnou z obou oblastí života ve výchovném zařízení, chování klienta ve škole i ve výchovné skupině má stejný vliv. Pouze 3 ústavy hodnotí klienta podle jeho chování ve výchovné skupině a jeho chování a práce ve škole nemá na jeho hodnocení valný vliv. Žádný dotazovaný dětský domov se školou nepoužívá samostatné hodnocení každé oblasti či hodnocení klienta pouze podle chování ve škole.

6.7.4 Vytváření výchovného systému

V otázce číslo 4 mě zajímalo, kdo je hlavním tvůrcem výchovného systému jednotlivých zařízení. Zda je to zodpovědnost pouze ředitele ústavu, resp. jeho nejbližších spolupracovníků, či zda se na tomto výchovném systému podílí i širší okruh pedagogických zaměstnanců.

Tvorba výchovného systému	ředitel	ředitel se svými zástupci (vedoucími jednotlivých oblastí- výchova a škola)	pedagogičtí pracovníci zařízení
Počet DDŠ	3	21	1
Vyjádřeno v %	12 %	84 %	4 %

Tabulka 8 Tvorba výchovného systému

V 84 % výchovných zařízení výchovný systém tvoří ředitel spolu se svými nejbližšími spolupracovníky, tj. zástupci pro oblast školy a výchovy. Ve 3 zařízeních tento systém vytváří sám ředitel. Bohužel jen v jednom zařízení se na tvorbě výchovného systému podílí širší okruh pedagogických pracovníků zařízení.

6.7.5 Odměny

Do výchovného systému patří i možnost odměn klientů za dobré chování a dobrou práci. V nabídce odpovědi jsem vyjmenovala možnosti, které nabízí Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Možnost trávení volného času mimo zařízení většinou znamená tzv. „volná vycházka klienta“, tj. bez doprovodu dospělého, je přitom zákonným nárokem klienta a nemělo by se tedy jednat o odměnu. Finanční odměna,

věcný dar nebo účast klienta na kulturní a sportovní akci je sice odměnou pro klienta, ale stále „jen“ zcela organizovanou v rámci DDS, proto jsem tyto formy odměn hodnotila jako prvek totální instituce.

Odměny	možnost trávení volného času mimo zařízení, finanční odměna, kulturní nebo sportovní akce, věcný dar	Jiný
Počet DDS	24	1
Vyjádřeno v %	96 %	4 %

Tabulka 9 Odměny

Pouze jedno výchovné zařízení ze všech odměňuje své klienty jinak, než je přímo uvedeno v zákoně, a to možnou účastí ve fotbalovém klubu mimo zařízení. Je třeba vyzdvihnout, že v tomto případě se klient dostává do společnosti vrstevníků mimo ústav, má možnost si v osobě trenéra najít svůj vzor, nové kamarády a hlavně získat kvalitní a vhodnou zájmovou činnost, ve které může následně po opuštění ústavní výchovy pokračovat.

6.7.6 Negativní opatření

Zde jsem opět nabídla dotazovaným zařízením některé možnosti negativních opatření. Za prvek totální instituce považuji omezení trávení volného času mimo zařízení a omezení návštěv, kterým je klient omezen na svém soukromí a na styku se svoji rodinou.

Negativní opatření	omezení trávení volného času mimo zařízení	omezení návštěv	omezení sledování TV, přístupu na PC apod.	omezení volnočasových aktivit	snížené kapesné
Počet DDS využívajících toto opatření	22	1	18	9	3

Tabulka 10 Negativní opatření

22 dětských domovů se školou využívají jako negativní opatření omezení trávení volného času klienta mimo zařízení, jeden ústav z této skupiny používá i omezení návštěv. Mezi další nejvyužívanější tresty patří omezení sledování televize, omezení přístupu na počítač, ev. omezení volnočasových aktivit.

6.7.7 Přístup vychovatelů k hodnocení klientů

Další otázka směřovala ke zjištění, jestli klienti jsou hodnoceni podle stejně nastavených kritérií nebo zda výchovné zařízení přihlíží při hodnocení klientů k jejich individualitě.

Přístup vychovatelů k hodnocení klientů	S přihlédnutím k individualitě klienta (např. SPU, IQ, medikace)	stejná pravidla vždy a pro všechny	s důslednějším dohledem u nových klientů v adaptační fázi
Počet DDŠ	21	4	0
Vyjádřeno v %	84 %	16 %	0 %

Tabulka 11 Přístup vychovatelů k hodnocení klientů

Ve většině dětských domovů se školou pedagogové přihlížejí při hodnocení klientů k jejich individualitě a jejich zvláštnostem, jako je např. věk, speciální poruchy učení, míra intelektu nebo medikace. Pouze 4 ústavy mají vždy stejná pravidla pro všechny.

6.7.8 Aktivity a činnosti zařízení

Respondentům jsem nabídla sadu možných aktivit a činností, ze kterých mohli vybírat ty aktivity, které ve svém zařízení využívají (terapie, komunitní setkání, zátěžové pobyty, sportovní akce mimo DDŠ a systém DDŠ, volnočasové aktivity mimo zařízení, spolupráce s neziskovými organizacemi zaměřujícími se na práci s dětmi z DDŠ, kulturní a jiné akce mimo DDŠ). Tyto aktivity jsou zaměřené na individuální práci s dítětem, práci se skupinou nebo na aktivity odehrávající se mimo vlastní zařízení a mimo systém DDŠ. Pokud výchovné zařízení vybralo maximálně pouze 2 z těchto činností, považovala jsem toto za prvek totální instituce.

Aktivity a činnosti zařízení	více jak 3 činnosti	0 – 2 aktivity a činnosti
Počet DDŠ	20	5
Vyjádřeno v %	80 %	20 %

Tabulka 12 Aktivity a činnosti zařízení

Pouze jedna pětina dětských domovů využívá maximálně 2 činnosti z nabízených aktivit, naopak naprostá většina výchovných zařízení již tyto činnosti ve své práci využívají.

6.7.9 Otevřenost zařízení vůči veřejnosti

V dotazníku dále následovala sada otázek zkoumající otevřenost výchovného zařízení vůči veřejnosti. Myslím si, že právě ochota výchovného zařízení ukázat svoji práci s klienty, představit jejich výrobky, činnosti a schopnost vysvětlit problematickou životní situaci klientů, může výrazně pomoci k přijetí ústavu v místě a tím i k resocializaci klientů a k jejich znovu začlenění do společnosti.

Otevřenost zařízení	Den otevřených dveří		Organizace sportovních a kulturních akcí		Možnost klientů docházet do „civilní“ ZŠ		Webové stránky výchovného zařízení	
	Ano	ne	ano	ne	ano	ne	ano	ne
Počet DDS	9	16	23	2	12	13	25	0
Vyjádřeno v %	36 %	64 %	92 %	8 %	48 %	52 %	100 %	0 %

Tabulka 13 Otevřenost zařízení

V tomto šetření se ukázalo, že na jednu stranu jen 9 dětských domovů se školou v České republice pravidelně pořádá Den otevřených dveří, zatímco všechny ústavy mají své webové stránky. 92 % všech DDS pořádá různé sportovní a kulturní akce pro jiné DDS. V podstatě polovina zařízení umožňuje svým klientům docházet do základních škol mimo své zařízení.

6.7.10 Soukromí klientů

Další otázky směřovaly na oblast soukromí klientů, resp. na přímý dozor nad klienty.

Soukromí klientů	Stálý přímý dozor nad klienty		Možnost soukromí („chvilky pro sebe“)	
	ano	ne	ano	Ne
Počet DDS	6	19	4	21
Vyjádřeno v %	24 %	76 %	16 %	84 %

Tabulka 14 Soukromí klienta

Z uvedených odpovědí vyplývá, že pouze čtvrtina ústavů má neustálý přímý dozor nad svými klienty, zatím co ostatní výchovná zařízení nevykonávají stálý přímý dozor, např. v době volné vycházky. Naproti tomu pouze 4 dětské domovy uvedly, že jejich klienti mají možnost určitého soukromí i v době pobytu na výchovné skupině.

6.7.11 Spolupráce s rodinou klienta a návštěvy klienta

Dále mě zajímalo, jak je v jednotlivých zařízeních zachován styk klienta s rodinou či dalšími blízkými osobami.

Styk s rodinou	Návštěvy klientů			Způsob komunikace s rodinou klienta				Frekvence kontaktu klienta s rodinou		
	Mimo zařízení	Návštěvní místnost	Areál DDS	Případové konference	Telefon	E-mail	Osobně	denně	1 × týdně	1 × měsíčně
Počet DDS	20	2	3	17	2	x	6	24	1	0
Vyjádřeno v %	80 %	8 %	12 %	58 %	8 %	x	24 %	96 %	4 %	0 %

Tabulka 15 Spolupráce s rodinou a návštěvy klienta

Návštěvy klientů mohou v 80 % zařízení probíhat mimo areál tohoto ústavu, 2 dětské domovy povolují návštěvy pouze v návštěvní místnosti a další 3 ústavy pouze v areálu zařízení.

V dotaze na způsob komunikace výchovného zařízení s rodinou klienta jsem se zaměřila především na úzkou, osobní komunikaci s rodinou klienta. Vzhledem k tomu, že komunikaci prostřednictvím e-mailu (resp. pošty) využívají všechna zařízení, tuto odpověď jsem do hodnocení nezapočítala. Naprostá většina dotazovaných komunikuje s rodinou klienta prostřednictvím případových konferencí či přímo osobně, pouze 2 ústavy uvedly, že ke komunikaci používají telefon.

Dennímu styků klientů s nejbližšími osobami nebrání 96 % výchovných zařízení, v jediném případě dětský domov se školou povoluje kontakt klienta s rodinou pouze 1 × týdně.

6.7.12 Oslovování zaměstnanců klienty

O tom, jaký je vztah klientů a zaměstnanců, se můžeme dozvědět i z toho, jak oslovují klienti svého vychovatele či učitele.

Oslovení	Pane/paní + příjmení	Pane/paní + křestní jméno	Pane/paní + funkce	Strejdo/ teto + vy	Strejdo/ teto + ty	Křestní jméno
Počty DDS	19	2	4	0	0	0
Vyjádřeno v %	76 %	8 %	16 %	0 %	0 %	0 %

Tabulka 16 Oslovování zaměstnanců klienty

Z výzkumu vyplynulo, že žádné výchovné zařízení nedovoluje svým klientům, aby pedagogickým pracovníkům či zaměstnancům tykali. Pouze 2 ústavy tolerují oslovení pane/paní spolu s křestním jménem. V ostatních ústavách je zavedené oslovení pan/paní + příjmení či funkce dospělého.

6.7.13 Systém klíčových pracovníků

Spolu s transformací výchovných zařízení se objevila nová, účinnější forma práce s klientem, a to funkce tzv. klíčového pracovníka, či garanta klienta. Ten má za úkol provázet dítě během pobytu v ústavu, pomáhat řešit jeho problémy, spolupracovat s rodinou klienta a především připravit ho na ukončení pobytu ve výchovném zařízení a pomoci při návratu do rodiny a společnosti. Zajímalo mě, kolik dětských domovů se školou tuto metodu využívá a s tím spojenou i metodu případových konferencí, které by se měly konat vždy při rozhodování o dalším směřování dítěte. Těch by se měli zúčastnit nejen pracovníci zařízení, ale i klient, jeho kurátor a rodič, či zástupce rodiny.

Systém „klíčových pracovníků“	Metoda „klíčových pracovníků“		Případové konference za účasti zákonného zástupce klienta (rodič)	
	Ano	Ne	Ano	Ne
Počet DDS	15	10	19	6
Vyjádřeno v %	60 %	40 %	76 %	24 %

Tabulka 17 Systém "klíčových pracovníků"

Z přehledu je patrné, že systém klíčových pracovníků ještě zdaleka není v dětských domovech se školou v České republice zcela zaveden. Nicméně metodu případové konference za účasti zákonného zástupce klienta (nejčastěji rodič) je častější, vyskytuje se ve ¾ všech zařízení.

6.7.14 Podíl klientů na tvorbě programu výchovné skupiny, spoluspráva

Odpověď na otázku, zda se klienti mohou podílet na plánování aktivit a chodu své výchovné skupiny a zda mají pravidelnou možnost sdělovat vedení zařízení svá přání, připomínky či stížnosti, přinesly další dvě otázky.

Spoluspráva	Spolupráce na plánování činností skupiny		Jak často se koná schůzka zástupců klientů s vedením výchovného zařízení, tzv. spoluspráva?				
	Ano	Ne	1 × týdně	1 × měsíčně	1 × čtvrtletně	nepravidelně – příležitostně dle potřeb	spolusprávu nemáme
Počet DDS	20	5	8	9	2	3	3
Vyjádřeno v %	80 %	20 %	32 %	36 %	8 %	12 %	12 %

Tabulka 18 Spoluspráva

Ve 4/5 výchovných zařízení se klienti spolupodílejí na vytváření plánu činnosti své výchovné skupiny. Celkem 17 ústavů koná schůzku spolusprávy, a to min. 1 × za měsíc nebo častěji. Ostatní ústavy pořádají tato setkání málo často nebo jen příležitostně, 3 oslovené ústavy udávají, že spolusprávu nemají zavedenou.

6.7.15 Výchovné skupiny v zařízení

V poslední otázce jsem se zaměřila na to, jaké výchovné skupiny dle pohlaví (genderově) jsou v jednotlivých výchovných zařízeních.

Výchovné skupiny	Jen chlapecké	Chlapecké a dívčí	Smíšené
Počet DDS	11	6	8
Vyjádřeno v %	44 %	24 %	32 %

Tabulka 19 Výchovné skupiny v zařízení

Z tabulky vyplývá, že celkem 70 % ústavů má pouze chlapecké a dívčí skupiny a jen 8 dětských domovů se školou má smíšené výchovné rodinné skupiny, které lépe odrážejí realitu běžného života v rodině.

6.8 Zhodnocení

Na začátku své práce jsem si stanovila následující otázku a domněnky.

- a. Vyskytují se prvky totální instituce v současných DDŠ?
- b. Výskyt těchto prvků v jednotlivých DDŠ se liší.
- c. V DDŠ s větší mírou výskytu totálních prvků je menší procento útěků.
- d. V DDŠ, kde využívají k reedukaci klientů různé terapie, je menší procento výskytu totálních prvků.

Na základě svého dotazníkového šetření ve 25 dětských domovech se školou mohu na tuto otázku odpovědět a předpoklady zhodnotit:

- a) *V současných DDŠ se vyskytují prvky totální instituce, a to necelých 40 %, tj. 9 prvků totální instituce z 23 sledovaných.*
- b) *Výskyt těchto prvků v jednotlivých DDŠ se liší, a to od nejnižšího výskytu 5 prvků po výskyt nejvyšší, tj. 14 prvků. Průměrný počet prvků totální instituce na jedno výchovné zařízení je 8,9 prvku. Domněnka se potvrdila.*
- c) *Potvrdil se předpoklad, že s vyšším výskytem prvků totální instituce klesá počet útěků klientů ze zařízení. Nemůžeme ale jednoznačně říci, že s nižším výskytem prvků totální instituce počet útěků se zvyšuje, pouze můžeme mluvit o této tendenci.*
- d) *Nepotvrdila se má domněnka, že s vyšším množstvím využívaných terapií v práci s klientem se snižuje celkový počet výskytu prvků totální instituce v tomto zařízení.*

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se věnovala tématu totální instituce a jejím charakteristickým znakům. Na základě zjišťování informací o totálních institucích mě velmi zaujala charakteristika těchto institucí právě autory jako Jan Keller a Markéta Hartická, kteří reprodukuje Ervinga Goffmana. Dále jsem se věnovala historickému exkurzu do počátků polepšoven na území Čech, ve kterém jsem se snažila poukázat na to, jak bylo na děti v ústavech nahlíženo, jak s nimi bylo jednáno a zacházeno. Jak dlouhá byla cesta k tomu, než byla zákonem ošetřena právní ochrana dětí. A následně jsem popsala současný systém ústavní a ochranné výchovy v České republice, který právně ošetřuje legislativa, řídí konkrétní ministersva a je vykonáván v souladu se zákonnými ustanoveními.

V praktické části jsem nejdříve uvedla výpověď bývalého klienta dětského výchovného ústavu (v současnosti dětský domov se školou) v letech 1970 až 1976. Právě onu výpověď považuji ve své práci za důležitou, jelikož díky ní jsem měla možnost poukázat na prvky totální instituce, o kterých se zmiňuji v podkapitole 1.2 Tyto prvky totální instituce poukazují na určité skutečnosti, jež se odehrávaly v uzavřených institucích. Díky těmto rysům totální instituce a výpovědi bývalého klienta, jsem mohla poukázat na zjevné shodné prvky. Není pochyb, že i dětské domovy se školou, dříve výchovny, byly uzavřenými totálními institucemi. Na totéž jsem poukázala i při vypracování výčtů totálních prvků v současném zařízení výchovného zaměření. Tento ústav, jak bylo uvedeno v dané kapitole, byl dříve tím samým ústavem, v němž působil klient, který mi poskytl rozhovor. Nicméně porovnání tohoto zařízení v různém časovém horizontu bylo hlavní a původní myšlenkou, která mě vedla k zamyšlení, zda i v ostatních dětských domovech se školou se vyskytují prvky totální instituce.

Ve výzkumném řešení jsem se dotazovala 26 dětských domovů se školou v ČR na jejich práci s klienty, výchovné metody a formy práce apod. V otázkách jsem záměrně ukrývala prvky totální instituce, abych zjistila, zdali se vyskytují i v jiných zařízeních a v jaké míře. Také mě zajímalo, zdaly útky dětí ze zařízení mají něco společného s mírou výskytu totálních prvků. A zda fakt, že zařízení pracuje i s terapiemi klientů, souvisí s menším výskytem prvků totální instituce. Odpovědi od respondentů jsem shrnula do přehledné tabulky, ve které jsem vyznačila ty s prvky totální instituce. Závěrem jsem shrnula svůj výzkum a vyhodnotila stanovené otázky.

Z vlastní pedagogické zkušenosti učitelky v DDS se nemohu ubránit názoru, že je zapotřebí určitého direktivního přístupu, který ovšem s sebou nese i prvky totální instituce. Nicméně je podstatné najít i určité alternativy, jak nastavovat pevné hranice v rámci zákona a přesto přistupovat k jednotlivci v ústavním zařízení jako k jedinci, jež si zaslouží lidské zachazení a respekt.

V samém závěru si dovoluji konstatovat, že ačkoliv dochází k transformaci ústavních zařízení, k jejich modernizaci a zaměstnanci těchto zařízení jsou povinni mít odpovídající vzdělání, nabízí se otázka, proč v některých zařízeních je vyšší výskyt totálních prvků a v některých naopak nižší. Na základě prostudované literatury, osobních zkušeností a zjištěných informací pomocí dotazníkového šetření v souvislosti s touto diplomou prací jsem dospěla k osobnímu zjištění, že neexistuje přesná míra direktivnosti. Pouze sám člověk vzdělaný v oboru, který vidí ve své práci poslání a víru, je schopen korigovat své úsilí tak, aby klientovi nabídl tu nejvíce možnou a schůdnou cestu, jak zvládnou život v ústavním zařízení a stát se plnohodnotným, sebevědomým, zodpovědným a tolerantním člověkem společnosti.

„Když děti žijí s kritikou, učí se odsuzovat. Když děti žijí s nepřátelstvím, učí se bojovat. Když děti žijí s posměchem, učí se bázlivosti. Když děti žijí se zahanbením, učí se provinilosti. Když děti žijí s nestranností, učí se spravedlnosti. Když děti žijí s tolerancí, učí se sebedůvěře. Když děti žijí s uznáním, učí se sebeúctě. Když děti žijí s chválou, učí se oceňovat. Když děti žijí v bezpečí, učí se věřit. Když děti žijí s přízní a s přátelstvím, učí se nacházet ve světě lásku.“

Rudolf Dreikurs

Literatura

BERGER, Peter L a Thomas LUCKMANN. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd. Překlad Jiří Svoboda. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-859-5946-1.

CZAPÓW, Czeslaw a Stanislaw JEDLEWSKI. *Resocializační pedagogika*. Praha: SPN, 1981. ISBN 14-646-81

ETZIONI, Amitai. *A Sociological Reader on Complex Organisations (2nd ed.)*, Amitai Etzioni (ed.), New York, Holt, Rinehart and Winston, 1969, pp. xvi 576. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969. ISBN 10.1177/144078337000600210.s 316

HARATICKÁ, Markéta. Totální instituce. In: *Wikipedie – otevřená encyklopedie* [online]. 29. 8. 2012, aktualizováno 4. 2. 2014 [cit. 1. 5. 2015]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Tot%C3%A1ln%C3%AD_instituce

JÁNSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. ISBN 80-7041-114-7

JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004, 478 s. ISBN 80-731-2038-0.

KALEJA, Martin. *Základy etopedie* [online]. 2013 [cit. 12. 3. 2015]. ISBN 978-80-7464-271-5. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/svp/opory/pdf-kaleja-zaklady-etopedie.pdf>

KELLER, Jan. *Sociologie byrokracie a organizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. ISBN 80-858-5015-X.

KÝR, Aleš. Trestání mladých pachatelů v minulosti. *Historická penologie*. 2008, č. 1. [cit. 22. 2. 2015] Dostupné z: http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/107105/hp_01_08.pdf

LUDVÍK, František. *Ústavní a ochranná výchova dětí a mládeže*. Praha: SPN, 1958. ISBN 84-3-05.

MAŘÍKOVÁ, Hana, Miroslav PETROUSEK a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Univerzita Karlova Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. 2. vyd. ; rozšř. a přeprac. Praha: SLON, 1999. ISBN 80-858-5076-1.

a delikvence

, 1998, 335 p. ISBN 80-717-8226-2.

MPSV. [Http://www.mpsv.cz/cs/](http://www.mpsv.cz/cs/) [online]. 1. 1. 2012 [cit. 19. 8. 2014]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

MŠMT: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařizeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařizeních a o změně dalších zákonů. *MŠMT* [online]. © 2013 – 2014 [cit. 20. 8. 2014]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf>

PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Editor Jarmila Pipeková. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-731-5120-0.

Sbírka zákonů republiky Československo. *Trestní zákon ze dne 12. července 1950* [online]. 1950 [cit. 22. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/usmrceni-hranice/dokumenty/zakon86-87-1950.pdf>

SEKERA, Julius. *Mikrořizení a interpersonální vztahy v organizacích ústavní výchovy*. Ostrava: Facultatis paedagogocae universitatis Ostraviensis, 2001. ISBN JO9/98:174500001.

SKALKOVÁ, Jarmila, a kol.: *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha, SPN 1983.

Školský zákon. In: *Sbírka zákonů republiky Československé*. 1953. Dostupné z: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/acer/Dokumenty/Downloads/sb18-53%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/acer/Dokumenty/Downloads/sb18-53%20(1).pdf)

Theatrum historiae: sborník prací Katedry Historických Věd Fakulty Filozofické Univerzity Pardubice. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011. ISBN 1802-2502. Dostupné z: http://uhv.upce.cz/upload/theatrum/TH7_2010.pdf

Unicef. *Úmluva o právech dítěte* [online]. © 2004-2015 [cit. 24. 2. 2015]. Dostupné z: <http://www.unicef.cz/aktualne/82292-umluva-o-pravech-ditete>

Ústav zdravotnických informací a statistiky v ČR. *ÚZIS* [online]. ÚZIS ČR 2010-2014 [cit. 19. 8. 2014]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/category/tematicke-rady/zdravotnicka-zarizeni/kojenecke-ustavy-detske-domovy-dalsi-zarizeni-pro-deti>

VÁVROVÁ, Soňa. 1. sociální konference. [online]. 6. 5. 2014 [cit. 12. 10. 2014]. Dostupné z: <http://www.sockonference2009.fhs.utb.cz/prezentace/5.pdf>

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se stanoví podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. *MŠMT* [online]. 2006, © 2013 – 2014 [cit. 28. 9. 2014]. Dostupné z: http://aplikace.msmt.cz/PDF/PKsb142_06.pdf

ZAHNAŠ, Petr. *Z historie vzdělávání vězňů* [online]. Opava, 2005 [cit. 23. 2. 2015]. Dostupné z: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/acer/Dokumenty/Downloads/Vzd%C4%9BI%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD%20v%C4%9Bz%C5%88%C5%AF%20a%20.pdf>

Zákon občanský zákoník. *Zákony pro lidi* [online]. ©2010-2014 [cit. 28. 9. 2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. *Zákony pro lidi* [online]. © 2010-2014 [cit. 29. 8. 2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218#cast1>

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *Zákony pro lidi* [online]. © 2010-2014 [cit. 28. 9. 2014]. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Přílohy

Dotazník

1. Z kolika budov je vaše zařízení architektonicky situované (za jednu budovu je považován i komplex několika budov, ve kterém se klienti mohou pohybovat, aniž by opustili vnitřní prostor budov – tzn. průchody z jedné budovy do druhé)

- e) jedna budova
- f) dvě budovy
- g) tři budovy
- h) jiné – uveďte.....

2. Jakým způsobem, je organizován režim dne klientů ve vašem zařízení?

- d) režim dne je vždy dopředu naplánován a musí být dodržován, měnit lze jen výjimečně se svolením hlavního vychovatele
- e) režim dne je plánovaný jen z části a je ponechán prostor k využití dle individuálních potřeb jedince
- f) režim dne je variabilní, tvoří se během dne, dle aktuálních požadavků a přání klientů

3. Uveďte, jako váhu má hodnocení klienta v jednotlivých výchovných oblastech na jeho celkovém hodnocení:

- e) hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve škole
- f) hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve výchovné skupině
- g) obě oblasti spolupracují, mají stejný vliv
- h) tyto oblasti nespolečně spolupracují, každá oblast hodnotí zvlášť bez vlivu té druhé

4. Kdo vytváří výchovný systém ve vašem zařízení?

- e) ředitel
- f) ředitel se svými zástupci (vedoucími jednotlivých oblastí- výchova a škola)

- g) všichni pedagogičtí pracovníci zařízení
- h) jiné

5. Jaké možnosti odměn máte pro klienty ve vašem zařízení?

- f) možnost trávení volného času mimo zařízení
- g) finanční odměna
- h) kulturní nebo sportovní akce
- i) věcný dar
- j) jiné

6. Jaká negativní opatření používáte u klientů ve vašem zařízení?

- f) omezení trávení volného času mimo zařízení
- g) omezení návštěv
- h) omezení sledování TV, přístupu na PC apod.
- i) omezení volnočasových aktivit
- j) snížené kapesné

7. Uveďte, zdali hodnocení klienta může být ovlivněno, že k hodnocení přistupujete

- e) S přihlédnutím k individualitě klienta (např. odlišnosti jako věk, SPU, IQ, medikace)
- f) stejná pravidla vždy a pro všechny
- g) s důslednějším dohledem u nových klientů v adaptační fázi
- h) jiné - uveďte

8. Jaké činnosti jsou ve vašem zařízení využívány? (0 – 2 možnosti – prvek totální instituce – B; 3 a více činností - A)

- i) terapie
- j) komunitní setkání – celého zařízení, po skupinách
- k) zátěžové pobyty

- l) sportovní akce mimo DDŠ a systém DDŠ
- m) volnočasové aktivity mimo zařízení
- n) spolupráce s neziskovými organizacemi zaměřujícími se na práci s dětmi z DDŠ
- o) kulturní a jiné akce mimo DDŠ
- p) jiné

9. Pořádáte dny otevřených dveří?

- c) ano – jak často.....
- d) ne

10. Pořádá vaše zařízení sportovní, kulturní akce pro další DDŠ?

- c) ano – jaké.....
- d) ne

11. Mohou docházet vaši klienti do „civilní“ školy?

- c) ano
- d) ne

12. Má vaše zařízení webových stránky?

- c) ano
- d) ne

13. Je veškerá činnost dětí pod stálým přímým dozorem pedagogických pracovníků

- c) ano
- d) ne

14. Mohou nastat situace, kdy klient může mít „chvilku pro sebe“ (v určitém soukromí bez přímého dozoru pedagogického pracovníka, např. ve svém pokoji)?

- c) ano
- d) ne

15. Z kolika budov je vaše zařízení architektonicky situované (za jednu budovu je považován i komplex několika budov, ve kterém se klienti mohou pohybovat, aniž by opustili vnitřní prostor budov – tzn. průchody z jedné budovy do druhé)

- i) jedna budova
- j) dvě budovy
- k) tři budovy
- l) jiné – uveďte.....

16. Jakým způsobem, je organizován režim dne klientů ve vašem zařízení?

- g) režim dne je vždy dopředu naplánován a musí být dodržován, měnit lze jen výjimečně se svolením hlavního vychovatele
- h) režim dne je plánovaný jen z části a je ponechán prostor k využití dle individuálních potřeb jedince
- i) režim dne je variabilní, tvoří se během dne, dle aktuálních požadavků a přání klientů

17. Uveďte, jako váhu má hodnocení klienta v jednotlivých výchovných oblastech na jeho celkovém hodnocení:

- i) hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve škole
- j) hlavní vliv na celkovém hodnocení klienta má chování ve výchovné skupině
- k) obě oblasti spolupracují, mají stejný vliv
- l) tyto oblasti nespolečně spolupracují, každá oblast hodnotí zvlášť bez vlivu té druhé

18. Kdo vytváří výchovný systém ve vašem zařízení?

- i) ředitel
- j) ředitel se svými zástupci (vedoucími jednotlivých oblastí- výchova a škola)
- k) všichni pedagogičtí pracovníci zařízení
- l) jiné

19. Jaké možnosti odměn máte pro klienty ve vašem zařízení?

- k) možnost trávení volného času mimo zařízení
- l) finanční odměna
- m) kulturní nebo sportovní akce
- n) věcný dar
- o) jiné

20. Jaká negativní opatření používáte u klientů ve vašem zařízení?

- k) omezení trávení volného času mimo zařízení
- l) omezení návštěv
- m) omezení sledování TV, přístupu na PC apod.
- n) omezení volnočasových aktivit
- o) snížené kapesné

21. Uveďte, zdali hodnocení klienta může být ovlivněno, že k hodnocení přistupujete

- i) S přihlédnutím k individualitě klienta (např. odlišnosti jako věk, SPU, IQ, medikace)
- j) stejná pravidla vždy a pro všechny
- k) s důslednějším dohledem u nových klientů v adaptační fázi
- l) jiné - uveďte

22. Jaké činnosti jsou ve vašem zařízení využívány? (0 – 2 možnosti – prvek totální instituce – B; 3 a více činností - A)

- q) terapie
- r) komunitní setkání – celého zařízení, po skupinách
- s) zátěžové pobyty
- t) sportovní akce mimo DDŠ a systém DDŠ
- u) volnočasové aktivity mimo zařízení
- v) spolupráce s neziskovými organizacemi zaměřujícími se na práci s dětmi z DDŠ

w) kulturní a jiné akce mimo DDŠ

x) jiné

23. Pořádáte dny otevřených dveří?

e) ano – jak často.....

f) ne

24. Pořádá vaše zařízení sportovní, kulturní akce pro další DDŠ?

e) ano – jaké.....

f) ne

25. Mohou docházet vaši klienti do „civilní“ školy?

e) ano

f) ne

26. Má vaše zařízení webové stránky?

e) ano

f) ne

27. Je veškerá činnost dětí pod stálým přímým dozorem pedagogických pracovníků

e) ano

f) ne

28. Mohou nastat situace, kdy klient může mít „chvilku pro sebe“ (v určitém soukromí bez přímého dozoru pedagogického pracovníka, např. ve svém pokoji)?

e) ano

f) ne

25. Jak probíhají návštěvy klientů?

e) klient smí s návštěvou opustit zařízení

f) návštěva pouze v návštěvní místnosti

g) návštěva pouze v areálu DDŠ

h) jiné

26. Uved'te, jaké způsoby komunikace s rodinou klienta využíváte?

f) případové konference

g) telefon

h) e-mail

i) osobně

j) jiné.....

27. Jak často má klient možnost komunikovat s rodinou?

e) jednou za den

f) jednou za týden

g) jednou za měsíc

h) jiné.....

28. Jak klienti oslovují dospělé?

g) vykají s oslovením pane / paní a příjmení dospělého

h) vykají s oslovením pane/ paní a křestní jméno dospělého

i) vykají s oslovením pane/ paní + role (učitelko.....)

j) oslovují teto/ strejdo - vy

k) oslovují teto /strejdo - ty

l) tykají – jméno

29. Existuje u vás systém „klíčových pracovníků“ (myšleno patron klienta)

c) ano

d) ne

30. Podílejí se klienti na plánu činností spolu s vychovateli?

c) ano

d) ne

31. Probíhají u vás případové konference klientů za účasti klienta, zástupce rodiny, kurátora a zástupce DDŠ?

d) ano

e) ne

f) jiné uveďte, kdo se PK zúčastňuje

32. Jak často máte setkání spolusprávy ve vašem zařízení?

f) 1 × týdně

g) 1 × měsíčně

h) 1 × čtvrtletně

i) nepravidelně – příležitostně dle potřeb

j) spolusprávu nemáme

33. Uveďte, jaké skupiny máte ve vašem zařízení?

d) chlapecké

e) chlapecké a dívčí

f) smíšené

34. Jaký byl celkový počet útěků ve vašem zařízení v loňském kalendářním roce?

.....

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Malá Marie
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Jitka Skopalová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Prvky totální instituce v současných dětských domovech se školou
Název v angličtině:	Elements of a total institution in contemporary children's homes with school.
Anotace práce:	Tato práce pojednává o totálních institucích a jejich charakteristických znacích. Popisuje historický vývoj výchovných ústavů na území Čech a současný systém ústavní a ochranné výchovy v České republice. V praktické části je uvedena výpověď bývalého klienta výchovného ústavu a na této výpovědi jsou názorně ukázány prvky totální instituce. To samé je ukázáno na režimu dne konkrétního dětského domova se školou. Ve výzkumném šetření se práce zabývá prvky totální instituce v dětských domovech se školou v České republice a hledá možné souvislosti s některými jevy současných výchovných zařízení.
Klíčová slova:	totální instituce a její charakteristika, ústavní a ochranná výchova, dětské domovy se školou, prvky totální instituce v dětských domovech se školou
Anotace v angličtině:	This thesis deals with total institution and their characteristics. It describes the historical development of educational institute in Bohemia and the current system of institutional and protective education in the Czech Republic. The practical part includes testimony of a former client of the educational institution and such termination is clearly shown elements of a total institution. The same is shown in the scheme on a particular orphanage and school. This research work deals with the elements of total institutions in children's homes with schools in the Czech Republic and looking for possible connections with some of the phenomena of contemporary educational institutions.
Klíčová slova v angličtině:	total institution and its characteristics, institutional and protective care, children's homes with schools, elements of total institutions in children's homes with schools
Přílohy vázané v práci:	Dotazník
Rozsah práce:	79
Jazyk práce:	český